

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Ovlivňuje kultura způsob našeho vztahování se k problémům
životního prostředí?**

Autor práce:
Vedoucí práce:

Zuzana Zajícová
Ing. Inna Čábelková, Ph.D.

Praha 2009

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen ty zdroje informací, které jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Praze, dne

podpis

Poděkování:

Ráda bych poděkovala všem, kteří mi pomáhali při vzniku této práce.

V první řadě konzultováním problémů a podnětnými radami, zde můj dík patří především paní Inně Čábelkové, která mou práci vedla.

Své rodině a přátelům bych ráda poděkovala především za trpělivost a podporu.

OBSAH:

1. Úvod	6
1.1. Úvod do podstaty práce	6
1.2. Cíle práce	9
1.3. Vymezení výzkumného problému	9
2. Vymezení základních pojmů	11
2.1. Životní prostředí	11
2.1.1. Vývoj vlivu člověka na životní prostředí	11
2.1.2. Trvale udržitelný rozvoj	13
2.1.3. Změna klimatu	16
2.1.3.1. Skleníkový efekt	16
2.1.3.2. Nárůst skleníkových plynů v atmosféře. Prognózy do budoucna	16
2.1.3.3. Pochybnosti o závažnosti či dokonce existenci změny klimatu	18
2.1.3.4. Jak zamezit změnám klimatu	20
2.2. Kultura	21
2.2.1. Definice	21
2.2.1.1. Kultura jako negenetický adaptační mechanismus	22
2.2.1.2. Kultura jako ideový a znakový systém	23
2.2.2. Součásti kultury a jejich adaptivita	25
2.2.3. Jednotlivec a kultura	26
2.2.4. Kulturní relativismus	26
2.2.5. Odlišnosti kultur	27
2.3. Výzkumy hodnotových orientací	28
2.3.1. Hofstedeho pojetí kultury	28
2.3.1.1. Stálost hodnotových systémů	29
2.3.2. Kulturní dimenze	30
2.3.2.1. Dimenze Maskulinity	32
2.3.2.1.1. Maskulinita, feminita a stát	33
2.3.2.1.2. Globální změny vyžadují mezinárodní spolupráci	34
2.3.3. Jiné výzkumy hodnot	34
2.3.3.1. Inglehart	34
2.3.3.2. Schwartz	36
2.4. Hrubý domácí produkt	37
2.5. Základní hypotéza	37
3. Metodologie	38
3.1. Data	38
3.1.1. Data vyjadřující míru ochoty obětovat v zájmu životního prostředí ekonomickou úroveň	38
3.1.2. Data vyjadřující vyznávané hodnoty	39
3.1.3. Data vyjadřující bohatství	39
3.1.4. Velikost výzkumného vzorku	40
3.2. Hypotézy	40
3.3. Výzkumná strategie	41
3.4. Metoda vyhodnocování	41
3.4.1. Regresní a korelační analýza	41
3.5. Postup práce	44
3.5.1. Multikolinearita	45
3.5.2. Výsledky pro zjištění možné multikolinearity	45

4. Interpretace výsledků	46
4.1. Model 1	46
4.1.1. Rovnice regresní funkce	46
4.1.2. Graf – Maskulinita vs Ekologie 1	46
4.1.3. Tabulka – Model 1	46
4.1.4. Tabulka – Model 1	46
4.1.5. Závěr – Model 1	47
4.2. Model 2	48
4.2.1. Rovnice regresní funkce	48
4.2.2. Graf – Maskulinita vs Ekologie 2	48
4.2.3. Tabulka – Model 2	48
4.2.4. Tabulka – Model 2	48
4.2.5. Závěr – Model 2	49
4.3. Model 3	50
4.3.1. Rovnice regresní funkce	50
4.3.2. Graf – Maskulinita vs Ekologie 3	50
4.3.3. Tabulka – Model 3	50
4.3.4. Tabulka – Model 3	50
4.3.5. Závěr – Model 3	51
5. Závěr	52
6. Hodnocení kvality výzkumu	54
6.1. Hodnocení kvality použitých dat	54
6.1.1. Možné problémy s kulturními dimenzemi	54
6.1.1.1. Problémy s daty	54
6.1.1.2. Kritika Hofstedeho kulturních dimenzí	54
6.1.2. Možné problémy s daty vyjadřujícími ochotu chránit životní prostředí	56
6.1.3. Možné problémy s daty o HDP	56
6.2. Hodnocení použité výzkumné strategie	57
6.2.1. Kvalitativní výzkum	57
6.2.2. Regresní analýza	57
7. Přílohy	58
7.1. Grafické znázornění vztahů mezi kontrolními proměnnými a Ekologií	58
7.1.1. Pro Model 1	58
7.1.1.1. HDP vs Ekologie 1	58
7.1.1.2. UAI vs Ekologie 1	58
7.1.1.3. PDI vs Ekologie 1	58
7.1.1.4. IND vs Ekologie 1	59
7.1.2. Pro Model 2	59
7.1.2.1. Index PDI vs Ekologie 2	59
7.1.2.2. Index UAI vs Ekologie 2	60
7.1.2.3. Index IND vs Ekologie 2	60
7.1.3. Pro Model 3	60
7.1.3.1. HDP vs Ekologie 3	60
7.1.3.2. PDI vs Ekologie 3	61
7.1.3.3. UAI vs Ekologie 3	61
7.1.3.4. IND vs Ekologie 3	61
7.2. Výpočty indexů VIF	62
7.2.1. Model 1	62
7.2.2. Model 2	62

7.2.3. Model 3	63
7.3. Tabulka použitých dat pro MODEL 1	64
7.4. Tabulka použitých dat pro MODEL 2	65
7.5. Tabulka použitých dat pro MODEL 3	67
7.6. Dotazník Geerta Hofstedeho (Values Survey Module 94)	68
7.7. Dotazník Ronalda Ingleharta	71
8. Zdroje	71
8.1. Literatura	71
8.2. Data	74

1. Úvod

1.1. Úvod do podstaty práce

„Jsou pouze dvě oblasti, kde žádná omezení neexistují: je to počet generací, vůči kterým jsme odpovědní za stav, v jakém jim naši planetu i lidskou společnost předáme, a dále naše tvořivost.“

*Jan Tinbergen, nositel Nobelovy ceny za ekonomii
(citováno z Staud a Reimer 2007; 38)*

„Celosvětová budoucnost závisí na trvale udržitelném rozvoji. Ten závisí na naší ochotě a schopnosti zasvětit svou inteligenci, důvtip a energii naší společné budoucnosti. Můžeme si vybrat.“

*WCED 1987
(citováno z Cooper a Palmer 1992;181; překlad autora)*

Homo sapiens je skutečně obdivuhodný živočišný druh. Jako jedinému z mnoha milionů druhů na této planetě se mu podařilo „zvítězit“ nad přírodou.

Po dlouhou dobu svého vývoje v ní bojoval o holé přežití, přizpůsoboval se daným přírodním podmínkám a svým vlivem je měnil jen v omezené míře.

V posledním období zhruba 200 let jsme svědky neuvěřitelně rychlého vývoje celé společnosti, kdy se poměry sil mezi člověkem a přírodou v mnohém obrátily. Lidé začali disponovat prostředky, kterými přírodní prostředí v mnohém ovlivňují a mění, často bohužel negativně.

„Ekonomické aktivity lidstva a technologický pokrok dosáhly rozměrů, jež lidem umožňují chovat se způsobem, který ohrožuje nejen tento pokrok, ale i naši další existenci.“ (Staud a Reimer 2006; 32)

V současné době se potýkáme s řadou vážných ohrožení globálních životodárných systémů plynoucích z lidské činnosti. Vedle znečištění vod a ovzduší, narušení ozónové vrstvy či degradace půdy, patří mezi nejzávažnější problémy současnosti bezesporu změny klimatu, způsobované silicím skleníkovým efektem (jak se řada autorů shoduje, např. Konference OSN o životním prostředí a rozvoji 1993 nebo Acot 2005, 195).

S tím, jak tento jev nabývá na intenzitě, dochází k postupnému oteplování zemského povrchu a přízemních vrstev atmosféry.

V největší míře ke skleníkovému efektu přispívá oxid uhličitý (CO₂), který je vedle přirozených procesů produkovaný také v důsledku lidské činnosti především při spalování fosilních paliv, při výrobě cementu a vápna a také v důsledku odlesňování a změn ve využívání půdy. (Moldan 2006; 42)

Paralelně s hospodářským růstem stoupá i produkce tohoto skleníkového plynu do ovzduší. Vzhledem ke zvyšujícímu se počtu obyvatel (a s tím spojené poptávce po energii a dopravě) a hospodářskému rozvoji narůstajících ekonomik rozvojových zemí, lze očekávat ještě další urychlení nárůstu těchto emisí.

„Vědecké důkazy ukazují na rostoucí rizika závažných nevratných dopadů změny klimatu spojená s vývojem emisí skleníkových plynů podle scénáře BAU (business as usual, pokračování beze změny).“ (Stern 2007; 3)

Mezi nejzávažnější možné dopady globálního oteplování patří především stoupaní hladin oceánů vedoucí k zatopení přímořských oblastí, extrémní meteorologické jevy, neefektivnost zemědělství adaptovaného na dosavadní klima, vymírání živočišných druhů, nedostatek pitné vody či narušení korálových útesů.

Vědci se shodují na tom, že pokud chceme předejít těmto katastrofickým dopadům, které by oteplení zemské atmosféry mohlo mít, musíme nejen zastavit současný trend růstu emisí, ale dokonce je ještě snížit - v ideálním případě o 25% oproti současné úrovni. (Stern 2007; 13).

Odhady o tom, o kolik stupňů teploty v budoucnu porostou, jaké řetězové události se v důsledku tohoto růstu nastartují a jaké reálné dopady pro lidi (a nejen pro ně) na celém světě to bude mít, nelze stanovit s žádoucí přesností. Objevují se i hlasy zpochybňující reálnost či závažnost budoucích změn v klimatu.

V sázce je příliš mnoho, a proto by v potaz měly být brány spíše ty katastrofičtější scénáře, které by se v budoucnu mohly naplnit.

„Víme dost na to, abychom si uvědomili, že existuje velké riziko osudných změn v celosvětovém klimatu. Prozíravost a starost o naše děti si vyžadují naši okamžitou reakci.“ (Human Development report 2007/2008; 3; překlad autora)

K dispozici máme řadu možností omezení emisí CO₂ a tudíž i zmírnění skleníkového efektu, jedná se především o:

- omezení výroby energie v uhelných elektrárnách a přechod na obnovitelné energie (např. solární, větrnou, vodní či geotermální) = přechod na nízkouhlíkové technologie ve výrobě elektřiny, tepla a v dopravě
- zvyšování efektivity a úspory energie
- opatření zaměřená na boj proti odlesňování

V nastoupení těchto změn ovšem brání řada faktorů, které reakci na ohrožení změnou klimatu zpomalují, ne-li úplně vylučují. Těmi jsou především:

- Popírání samotného problému
- Nákladnost zavádění technologií šetrnějších pro životní prostředí – obava ze zpomalení hospodářského růstu a ztráty pracovních míst v důsledku těchto nákladů a změn ve struktuře ekonomiky
- Lhostejnost a krátkozrakost – nezájem o stav životního prostředí (v jiných částech světa či pro budoucí generace)
- Lobby za zachování současného stavu – především ze strany energetického a dopravního průmyslu
- Netransparentnost probíhajících změn klimatu – nedostatečná informovanost

Podle Pavla Nováčka je pro fungování společnosti a jejího vztahu k životnímu prostředí nejpodstatnější politický, ekonomický a hodnotový systém (resp. seskupení hodnot). Nicméně za nejdůležitější prvek k prosazení potřebné žádoucí změny považuje právě hodnotový systém, protože politický a ekonomický mu jsou podmíněny. (Nováček 1993; 195)

Zmíněný hodnotový systém souvisí s další výjimečnou schopností, kterou Homo sapiens dokázal rozvinout – a to předávat své znalosti, myšlenky, obyčeje a hodnoty dalším generacím prostřednictvím kultury.

Každý člověk je ovlivňován kulturními specifiky společnosti, do které se narodil. Ať už vědomě či nevědomě je jeho chování a rozhodování do určité míry určováno společností, které vyrůstal.

Zajímá mne, jaký mají hodnoty a motivační postoje typické (ve smyslu obvyklé či očekávatelné) pro jednotlivé kultury vliv na vztahování se k problémům životního prostředí.

Na ochotu vynaložit prostředky a obětovat něco ze svého životního standardu v zájmu zlepšení stavu životního prostředí.

Budu porovnávat hodnotové systémy obyvatelstva jednotlivých zemí s tím, jak přistupují k problémům životního prostředí.

V dnešní době jsme vystaveni řadě společných globálních problémů, jejichž řešení vyžaduje globální spolupráci. Jedním z nich je i změna klimatu.

„Pochopení rozdílů ve způsobech, jimiž vůdčí osobnosti jednotlivých zemí a jejich stoupenci myslí, cítí a jednají je nutnou podmínkou k tomu, abychom dospěli k řešení, která fungují celosvětově.“ (Hofstede 1999; str. 5)

1.2. Cíle práce

Základním cílem této práce bude pokus o vysvětlení rozdílů mezi přístupem k problémům životního prostředí – měřeným ochotou investovat do jeho ochrany - pomocí rozdílů v hodnotových systémech jednotlivých společností.

Stavím na předpokladu, že vedle řady jiných faktorů (do analýzy bude zahrnuta výše HDP) má kultura dané společnosti – to jaké hodnoty jsou jejími členy sdíleny – vliv na způsob vztahování se k problémům životního prostředí.

1.3. Vymezení výzkumného problému

Pokud pomineme nedostatečnou informovanost či nesouhlas s existencí či významností změn klimatu v důsledku lidské činnosti, pak je podle mého názoru k přijetí ekologicky únosného stylu života zapotřebí především vůle a ochota. Ochota investovat do zavedení nízkouhlíkových technologií šetrných k životnímu prostředí, ochota obětovat část ze svých příjmů a životních standardů ve prospěch dlouhodobě udržitelné perspektivy i pro budoucí generace, ochota pečovat o životní prostředí i za cenu možného zpomalení hospodářského růstu.

Předpokládám, že tato ochota souvisí mimo jiné také s mentalitou obyvatel dané země. Souvisí s jejich vyznávanými hodnotami, postoji a názory, slovy Geerta Hofstedeho s jejich kulturním (mentálním) naprogramováním. (Hofstede 1999; str. 6). Budu sledovat, jak se v ochotě investovat do ochrany životního prostředí odráží hodnotový systém dané společnosti.

Uvědomuji si, že jde o velice komplexní problém a náš postoj (nejen) k problémům životního prostředí ovlivňuje řada faktorů, jak široce společenských, tak individuálních. V potaz je třeba brát i ekonomickou vyspělost a bohatství každé zkoumané země (měřenou výší HDP). Předpokládám totiž, že v chudších zemích nemají lidé často dostatek prostředků ani na zajištění holé obživy, natož aby z nich mohli být ještě ochotni něco obětovat pro zlepšení stavu životního prostředí. Tím, že do úvahy zahrnu i tento faktor, vystoupí mi zřetelněji reálná souvislost mezi hodnotami a přístupem k životnímu prostředí.

Tato práce se bude inspirovat především dílem výše zmíněného nizozemského autora, který na základě svého rozsáhlého výzkumu stanovil 5 kulturních dimenzí, pomocí kterých můžeme, dle jeho názoru, sledovat odlišnosti v hodnotových systémech jednotlivých kultur. (Hofstede 1999; 13)

Zaujala mne zejména dimenze Maskulinita-feminita, která se mimo jiné vztahuje i k problematice životního prostředí. Sám Hofstede ve své práci zmiňuje, že feminní země mají větší sklon dbát o stav životního prostředí. Maskulinně orientované země se orientují především na výkon a pokrok, který mají větší tendenci upřednostňovat před kvalitou životního prostředí. (Hofstede 1999; 76)

Pokusím se ověřit, zda tento vztah skutečně existuje.

2. Vymezení základních pojmů

2.1. Životní prostředí

2.1.1. Vývoj vlivu člověka na životní prostředí

Lidé, v té podobě v jaké je známe i dnes, žijí na Zemi asi tak 150 tisíc let. Po velkou část tohoto období se sdružovali v malých skupinkách jako lovci a sběrači. K dispozici měli jen primitivní nástroje a obživa probíhala plně v souladu s přírodou.

První zvrat v tomto soužití přišel v období někdy před 10 – 20 tisíci lety, kdy se lidé díky zemědělské revoluci z přírody zásadním způsobem vydělili. Začali žít usedlým způsobem života a soustřeďovali se do větších či menších vesnic a měst.

Krajina se v důsledku této zemědělské činnosti (především zakládání polí a pastvin) začala měnit, lidé již zasahovali do podoby přírody.

Existují dokonce i hypotézy o tom, že některé velké civilizace Starověku zanikly mimo jiné díky vyčerpání a erozi půdy v důsledku rozsáhlých zavodňovacích systémů. (Moldan 1997; 14)

Dalekosáhlé dopady lidské činnosti na životní prostředí ale přichází až s další revolucí – s revolucí průmyslovou. Její počátek můžeme sledovat v Anglii někdy na počátku 17. století, postupně se pak rozšířila i do dalších částí světa, především v průběhu 19. století do USA. Jejím impulsem byl nedostatek dřeva jakožto zdroje energie – paliva. Začalo se ve velké míře s těžbou uhlí, které dřevo nahradilo.

Uhlí se ukázalo být mnohem účinnějším zdrojem energie a postupně právě dostatek této levné energie umožnil obrovský vývoj techniky a celé průmyslové civilizace, jakou ji známe dnes. (Moldan 1997; 15)

Využívání uhlí vedlo k vývoji parních strojů, stroje se namísto půdy staly hlavním zdrojem obživy, lidé se za prací v továrnách ve velkých vlnách stěhovali do měst.

Průmyslová revoluce bohužel vedle řady pozitivních dopadů přinesla i ty nežádoucí, především ve vztahu k přírodě, životnímu prostředí a přírodním zdrojům. Odstartovala do té doby nevídaně rychlý hospodářský růst, který se zakládal především na čerpání přírodních zdrojů.

Od počátku průmyslové revoluce sledujeme paralelní růst ekonomického výkonu, spotřeby veškerých přírodních zdrojů a znečištění prostředí – takovýto hospodářský růst má exponenciální charakter a je tudíž neudržitelný. (Moldan 2001; 11)

Je naprosto nezpochybnitelné, že v uzavřeném systému konečných zdrojů zkrátka není kvantitativní růst trvale možný.

Expanze průmyslové výroby změnila svět kolem nás téměř k nepoznání.

„Rozvoj moderního průmyslu odstranil lokalizovaný charakter tradiční výroby a integroval výrobce i spotřebitele do dělby práce, která se dnes stává skutečně globální.“ (Giddens 1999; 491) Globální se ovšem nestala jen dělba práce - proces globalizace je nesmírně složitým jevem a skládá se z řady dílčích procesů, které působí navzájem.

Globalizaci můžeme podle Johna B. Thomsona definovat jako: *“...sílicí vzájemné propojení různých částí světa, jako složité formy interakce a závislosti.“* (Thomson 2004; str. 25)

V dnešní době všichni žijeme v jednom světě, často se v této souvislosti setkáváme s termínem „globální vesnice“. Činnosti jsou organizovány v celosvětovém měřítku, ať už jde o oblast ekonomickou, komunikační, informační, technologickou či politickou. Globálními se ale staly bohužel i problémy životního prostředí – lokální činy mají globální důsledky, především ve vztahu ke změně klimatu.

Jedním z nejzávažnějších problémů, před kterými světová společnost stojí, je podle Antonyho Giddense vedle zmíněných ekologických rizik s nimi spojená rozrůstající se nerovnost. (Giddens 2000; 28)

Vývoj lidské společnosti v posledních staletích je charakterizován řadou hlubokých rozporů. Přinesl především obrovských rozvoj vědy, techniky a vzdělanosti, došlo ke zkvalitnění zdravotní péče, poklesu úmrtnosti a ve velkém počtu zemí k prosazení demokratických politických systémů.

Tento vývoj ale přinesl i nechtěné nebezpečné dopady. Sledujeme vysokou a stále rostoucí materiální spotřebu států „Severu“ spojenou s rychlým čerpáním přírodních zdrojů a produkcí obrovského množství odpadů. Stále více se prohlubuje propast mezi bohatými a chudými – 20% populace spotřebovává 80% zdrojů a většina obyvatel „Jihu“ žije v chudobě. (Vavroušek 1993; 91)

2.1.2. Trvale udržitelný rozvoj

K urychlení hospodářského růstu dochází především po druhé světové válce. Dělo se tak bez ohledu na rychlé čerpání zdrojů a ničení přírody. „*Na konci 60. let již bylo zřejmé, že takovýto proces nemůže pokračovat do nekonečna. Lidé si začali uvědomovat, že není ohrožena jen tak či ona složka, ale že je životní prostředí ohroženo ve svém celku.*“ (Moldan 1997; 15)

Na skutečnost neudržitelnosti nastoupeného vývoje a narůstající znečištění životního prostředí upozornila kniha Donelly Meadowsové a jejích spoluautorů *Meze růstu* vydaná v roce 1972. Část veřejnosti si již začala uvědomovat, že únosná kapacita Země je omezená a trvalý růst spotřeby současným způsobem není možný.

„*Uprostřed rozkvětu neochvějné víry v trvalý pokrok se ozval první hlas varující před euforií růstu.*“ (Staud a Reimer 2007; 24)

„*Mnoho lidí dospělo k přesvědčení, že hlavním viníkem ohrožování životního prostředí je hospodářský růst samotný, který je spojen se stále rostoucí průmyslovou výrobou, s vyšší spotřebou energie a všech materiálů, s rozšiřováním dopravní sítě, s růstem měst.*“ (Moldan 1997; 16)

Vyvstala otázka, co by se tedy v zájmu ochrany přírodního prostředí mělo podniknout – pokud je viníkem všech problémů hospodářský růst, měl by se snad zastavit?

Jeho zastavení by však odsoudilo řadu rozvojových zemí k zániku, protože jejich jedinou nadějí na zlepšení životních podmínek je v současné době právě hospodářský růst samotný.

Řešení tohoto problému nabídl o patnáct let později koncept trvale udržitelného rozvoje, formulovaný ve zprávě Světové komise pro životní prostředí a rozvoj *Naše společná budoucnost* z roku 1987.

„*Jeho autoři ukázali, že řešením není zastavení hospodářského růstu, nýbrž jeho usměrnění tak, aby základna přírodních zdrojů nebyla ničena a potřeby současné generace nebyly naplňovány na úkor generací příštích.*“ (Moldan 2006; 11)

Autoři *Naší společné budoucnosti* definovali trvale udržitelná rozvoj obecně takto: „...je to takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.“ (Světová komise pro životní prostředí a rozvoj 1991; 47)

Koncepce trvale udržitelného rozvoje byla jednoznačně přijata a plně rozvinuta na konferenci Světového společenství - „Summitu Země“ - v roce 1992 v Riu de Janeiru (UNCED - United Nations Conference on Environment and Development).

Této mimořádné události se zúčastnilo celkem 179 států celého světa a přilákala více než 500tisíc návštěvníků. (Acot 2005; 192)

Na závažnosti změn klimatu a potřebě podniknout v tomto směru kroky k jeho zvrácení se shodlo více než 100 představitelů členských států – toto uznání bylo ztvrzeno přijetím Rámcové úmluvy o změně klimatu, ve kterých se zavázaly co nejvíce omezovat emise skleníkových plynů a podniknout i další akce na odvrácení hrozby změny klimatu (např. výzkum možností trvale udržitelného rozvoje).

Na konferenci v Riu de Janeiru byl také publikován zásadní dokument „Agenda 21“ (Program pro 21. století), který ukazuje cesty, jak lze trvalé udržitelnosti ve vývoji lidské civilizace dosáhnout. Uvádím alespoň zásadní myšlenky, o kterých se zmiňuje.

Trvale udržitelný rozvoj je založen na třech pilířích udržitelnost – na souladu ekonomických, environmentálních a sociálních aspektů každého rozvojového programu. (Moldan 2001; 89)

Mimo jiné se v „Agendě 21“ pojednává především o několika zásadních principech, kterými by se jednotlivé státy (i jednotlivci) měli při snaze nastoupit cestu trvalé udržitelnosti řídit.

Jde o princip předběžné opatrnosti, prevence, snižování rizika u zdroje, ekonomické odpovědnosti, sdílené odpovědnosti, subsidiarity, integrace, substituce či nejlepší dostupné techniky.

(např. Moldan 2006; Konference OSN o životním prostředí a rozvoji 1993)

Za obzvláště důležitý princip ve spojitosti se změnami klimatu považuji princip předběžné opatrnosti, který říká: „*Tam, kde hrozí vážná nebo nenapravitelná škoda, nesmí být nedostatek vědecké jistoty zneužit pro odklad účinných opatření, která by mohla zabránit poškození životního prostředí.*“ (Konference OSN o životním prostředí a rozvoji 1993; 14)

OSN poté uspořádala ještě několik dalších konferencí o vztahu mezi globální ekologií a trvale udržitelným rozvojem. Nejznámější byla konference v japonském Kjótu, kde byl přijat Kjótský protokol, který je dodatkem k Rámcové úmluvě o změně klimatu z Ria de Janeira. Členské státy přislíbily dodržování již konkrétních limitů produkovaných emisí skleníkových plynů. Průmyslové země se zde zavázaly snížit tyto emise v průměru o 5,2% ve srovnání s rokem 1990. (např. Acot 2005; 193)

Kjótský protokol nabyl účinnosti až v roce 2004 (díky rozhodnutí Ruska, USA protokol odmítly), protože teprve tehdy jej ratifikovalo požadovaných 55 členských států produkujících alespoň 55% emisí skleníkových plynů.

Bedřich Moldan připisoval tak dlouhému váhání fakt, že redukce, ke kterým se některé státy zavázaly, jsou skutečně hluboké a jde o historicky první opravdu hluboký závazek v oblasti ochrany životního prostředí. (Moldan 2001; 46)

Součástí Kjótského protokolu jsou také tzv. „flexibilní mechanismy“, které mají pomocí tržních nástrojů snížit ekonomické náklady na omezení emisí. Mezi tyto mechanismy patří především obchodování s emisemi, které umožňuje bohatším státům odkoupit „nevyužité“ emise od jiných států, které emise vyprodukovaly méně, než jim limit dovozoval. (Acot 2005; 1993)

Tyto možnosti by ovšem neměly být zneužívány (nemělo by se stát aby daný stát na omezování produkovaných emisí úplně rezignoval a potřebné kredity jen dokupoval od jiných států).

2.1.3. Změna Klimatu

2.1.3.1. Skleníkový efekt

Skleníkový efekt je v určitém rozsahu žádoucí, pro život nezbytnou a užitečnou vlastností zemského ovzduší. Zemská atmosféra propouští sluneční záření k povrchu Země, který se tak zahřívá a poté vyzařuje tepelné záření. Díky tomuto efektu už ale část tepla neproniká atmosférou zpět do vesmíru tak snadno a z větší části je absorbována. Atmosféra se tak ohřívá a část tepelného záření směřuje zpět k zemskému povrchu.

Atmosféra tepelné záření pohlcuje díky skleníkovým plynům, mezi které řadíme především páru, oxid uhličitý, metan, některé oxidy dusíku a látky výhradně průmyslového původu (například chlorované a fluorované uhlovodíky). (Moldan 1997; 101)

V největší míře ke skleníkovému efektu přispívá oxid uhličitý (CO₂), který je vedle přirozených procesů produkovaný především při spalování fosilních paliv, při výrobě cementu a vápna, a také v důsledku odlesňování a změn ve využívání půdy. (Moldan 2001; 42)

2.1.3.2. Nárůst koncentrace skleníkových plynů v atmosféře.

Prognózy do budoucna.

„Současná koncentrace skleníkových plynů v atmosféře odpovídá přibližně 430 dílům na milion (parts per milion, ppm) CO₂ ve srovnání s pouhými 280 ppm v době před průmyslovou revolucí. Tato koncentrace již způsobila oteplení planety o více než půl stupně Celsia a vzhledem k setrvačnosti klimatického systému způsobí během několika dalších desetiletí oteplení přinejmenším o další polovinu stupně.“ (Stern 2007; 3)

Mezinárodní výbor OSN pro změnu klimatu v roce 2001 zveřejnil ve své třetí zprávě vědecký názor na změnu klimatu. Ve zprávě se mimo jiné říká, že koncentrace CO₂ v atmosféře stoupla od roku 1750 o celých 31%. Současná koncentrace by podle odhadů měla být nejvyšší za posledních 420 tisíc let. Tento rapidní nárůst, zejména za posledních 50 let, je

podle autorů s velkou pravděpodobností způsobem lidskými aktivitami. (Intergovernmental Panel on Climate Change 2001;18-20)

Tato Mezivládní komise pro sledování změn klimatu své závěry vyvozuje z asi patnácti existujících velkých modelů globální změny klimatu, které se kvalitativně shodují, a proto je můžeme považovat za směrodatné. (Acot 2005; 1995)

Setkáváme se s řadou klimatických modelů, které se snaží odhadnout, o kolik stupňů by teplota v blízké či vzdálenější budoucnosti mohla stoupnout. Jsou bohužel z řady důvodů¹ nepřesné a nabízí nám jen rámcovou představu o budoucím možném vývoji klimatu. Například Mezinárodní výbor OSN pro změnu klimatu ve výše zmíněné zprávě říká, že mezi lety 1900 a 2100 můžeme očekávat oteplení zemského povrchu o 1,4 až 5,8°.

(Intergovernmental Panel on Climate Change 2001; 18-20)

Odhadované rozmezí je poměrně široké, nikdo nedokáže se žádoucí přesností říci, zda se realita bude blížit jeho horní či dolní hranici.

Nicméně je jasné, že čím více teplota stoupne, tím budou následky katastrofičtější.

Pokud by došlo k oteplení až o 5 stupňů, měli bychom podle Nicolase Sterna počítat s tak závažnými (a zatím i naprosto nepředvídatelnými) důsledky, jako je pokles výnosů plodin v určitých regionech až o třetinu, zatopení rozsáhlých přímořských oblastí, fatální změny v současné podobě ekosystémů, zhroucení oceánské cirkulace, mimořádně extrémní výkyvy počasí, rozšiřování nemocí atd. (Stern 2007; 4)

Podle Pascala Acota se situace jeví jako velmi závažná, protože i v případě: „...že by správná opatření k zamezení změn klimatu byla přijata a uvedena do života okamžitě (a zdaleka tak tomu ještě není), první výsledky by na sebe nechaly ještě velmi dlouho čekat, protože v celoplanetárním měřítku působí ona úžasná ekologická setrvačnost.“ (Acot 2005; 1998)

¹ jako je např. nejistota ohledně budoucího objemu produkovaných skleníkových plynů nebo nedokonalá znalost fungování globálního klimatického systému (např. mnohé dopady se mohou objevit za delší dobu, než je předpovídáno atd.)

2.1.3.3. Pochybnosti o závažnosti či dokonce existenci změny klimatu

Význam globálního oteplování v souvislosti s aktivitami člověka je často zpochybňován. Již pozorovaný nárůst teplot je přičítán například dlouhodobému přirozenému kolísání teplot či odeznívající době ledové.

Z globálního oteplování se také dělá „nafouklá bublina“, která má jen podporovat přísun peněz do výzkumu klimatu či podporovat „zbytečné“ organizace typu Greenpeace apod.

Někteří autoři prosazují názor běžný především v 50. a 60. letech, tedy že řešení ekologického problému spočívá v ještě dynamičtějších hospodářském růstu. Ten by pak měl přinášet finanční prostředky a nové vynálezy, které by problémy samy vyřešily. (např. Klaus 2007; 58) Jak jsme ale už zmínili v kapitole 2.1.2, není růst současným způsobem z hlediska trvalé udržitelnosti možný a vývoj technologických inovací by nebyl nejspíš dostatečně rychlý na to, aby byl schopen napravit škody svým rozvojem způsobené.

Nigel Lawson varuje před tím, abychom se nechali strhnout „zelenou horečkou“. Tvrdí, že vědecké poznatky ohledně fungování celosvětového klimatu a změn v něm probíhajících jsou zatím velmi nedostatečné, vyslovuje dokonce pochybnost, zda je současná teorie o globálním oteplování vůbec vědou. (Lawson 2009; 22)

Václav Klaus zpochybňuje princip předběžné opatrnosti, které je podle něj: „*něčím ,co ekonomové vůbec neznají*“. Nemůžeme podle tohoto autora přece zavádět nákladná opatření, když pro oprávněnost takového jednání nemáme potřebné dostatečné důkazy. (Klaus 2007; str. 84)

„Proč bychom měli věnovat naše omezené zdroje tomu, co ve skutečnosti problémem není a ignorovat reálné problémy, kterým svět čelí, jako je hlad, nemoci, absence lidských práv, hrozba terorismu a nukleárních válek?“ (Singer 2006; citováno z Klaus 2007)

Na takové kritiky ale odpovídá řada studií, které avizují vědeckou jistotu (či alespoň dost vysokou pravděpodobnost) existence a riziku globálního oteplování, uvádím pár příkladů:

Mezinárodní pracovní skupina pro změnu klimatu ve své zprávě říká, že:

„Změna klimatu představuje jeden z nejzávažnějších a nejdalekosáhlejších problémů, kterým bude lidstvo v 21. století čelit. Mezinárodní vědecká veřejnost, v čele s Mezivládním panelem pro klimatické změny, se shoduje na tom, že globální teplota narůstá především díky hromadění se oxidu uhličitého a dalších skleníkových plynů v atmosféře v důsledku lidské činnosti.“

(International Climate Change Taskforce 2005;12; překlad autora)

„Oteplování za období posledních 100 let je dost neobvyklé na to, aby mohlo být přičítáno pouze přirozeným výkyvům teplot.“ (Intergovernmental Panel on Climate Change 2001; 20; překlad autora)

„Změna klimatu je v dnešní době vědecky potvrzený fakt. Skutečné dopady emisí CO₂ není snadné vyčíslit a vědecké odhady jsou v této oblasti nepřesné, ale víme dost na to, abychom si uvědomili, že existují možné, velmi závažné dopady této změny.“ (Human development report 2007/2008; 3; překlad autora)

2.1.3.4. Jak zamezit změnám klimatu

„V souvislosti s přechodem světa z vysokouhlikové vývojové trajektorie na nízkouhlikovou budou vznikat náklady. Zároveň se však budou objevovat i nové příležitosti dané růstem trhů se zbožím a službami produkovanými prostřednictvím vysoce účinných procesů s nízkým uvolňováním CO₂.“ (Stern 2007; str. 13)

Důležitým faktorem je „motivace“ k šetrnějšímu zacházení s životním prostředím prostřednictvím různých ekonomických a tržních nástrojů. Tím jsou například ekologické daně, efektivní oceňování vody, obchodování s emisemi, uplatňování principu "znečišťovatel platí", odpadové poplatky či odstranění subvencí škodlivých pro životní prostředí (např. pro fosilní paliva a intenzivní zemědělství).

Zároveň je třeba zpřísnovat předpisy a standardy (např. v dopravě a stavebnictví), zvýšit investice do výzkumu a vývoje, rozšířit „eko-značení“ a zefektivnit přístup veřejnosti k informacím.

Mezivládní komise pro sledování změn klimatu ve své zprávě upozorňuje, že již dnes máme k dispozici technologie, s jejichž pomocí můžeme koncentrace CO₂ v atmosféře stabilizovat, a vývoj dalších pokračuje. Záleží tedy jenom na nás. (Intergovernmental Panel on Climate Change 2007)

Přechod na trvale udržitelný způsob výroby energie a tím i zpomalení růstu produkovaných emisí skleníkových plynů si jistě bude vyžadovat jisté náklady, avšak podle Nicolase Sterna by mohlo jít zhruba o 1% předpokládaného hospodářského růstu.

Tento autor (a nejen on) vidí v důrazných včasných opatřeních proti změně klimatu velký přínos, protože nečinnost by se mohla značně prodražit a čím později se začne se změnou klimatu něco dělat, tím budou dopady závažnější a v důsledku toho i nákladnější.

(Stern 2007)

2.2. Kultura

2.2.1. Definice

Vymezit samotný pojem kultura je poměrně složité. Lze o něm mluvit v řadě souvislostí a pojímat jej pomocí různých přístupů. Ve svém nejobsáhlejší pojetí představuje veškeré výtvořiny člověka a stojí v protikladu k přírodě.

Ve většině států Západního světa znamená kultura obecně „civilizaci“ – jistou zjemnělost a vytržbenost chování, vzdělanost či umění. *„Kulturní člověk je pro Středoevropany jedinec, který chodí na koncerty, do divadel a čte uměleckou beletrii.“* (Budil 1995; 12)

Toto lidové pojetí kulturu chápe jen v jejím užším slova smyslu.

Daleko obsáhlejší je antropologické pojetí, které do kultury zahrnuje nejen činnosti zjemňující ducha, ale i obyčejné prvky života členů určité společnosti, jako je zdravení se, stolování, žádoucí vzdálenost od druhých, úprava zevnějšku, termíny příbuzenství, sexuální chování, zásady hygieny apod. (Hofstede 1999; 7; Pospíšil 1993; 356)

Pro svou práci použijí druhé zmíněné, tedy antropologické chápání kultury. Ovšem i antropologové sami definují tento pojem více či méně rozdílnými způsoby a ani v současné době nelze nalézt jeho jednoznačné vědecké vymezení.

Často citovaná je definice Edwarda B. Tylora z roku 1881, který kulturu chápal takto: *„Kultura v širším etnografickém smyslu je komplexní celek, zahrnující poznání, víru, umění, morálku, zákony, zvyky a návyky, které člověk získal jako člen společnosti.“* (citováno z Lawless 1996; 42)

Tato klasická definice kultury je podle Václava Soukupa (Soukup 1993; 10) v dnešní době již odmítána, protože v sobě zahrnuje jak ideologický či znakový systém, tak i systém chování a jednání. Současní antropologové tyto dva systémy konceptuálně oddělují.

Kultura je v dnešní době chápána čistě jako ideologický a znakový systém, nejčastěji definovaný jako systém symbolů a významů, pomocí kterého lidé v té které společnosti organizují své zkušenosti a pojmání světa.

V současné době tedy můžeme podle Václava Soukupa (Tamtéž) sledovat dva základní směry antropologického myšlení:

- 1) první rozvíjí globální pojetí kultury jako lidského negenetického adaptačního mechanismu
- 2) druhý ji redukuje na ideový, znakový systém, který je specifický pro každou jednotlivou společnost

2.2.1.1. Kultura jako negenetický adaptační mechanismus

Člověk není svou biologickou konstitucí, na rozdíl od všech ostatních živočišných druhů, předurčen k některé konkrétní variantě chování a způsobu života.

„Zvířata se různým prostředím přizpůsobila tvarem těla, člověk se přizpůsobil prostřednictvím kultury - vynálezů.“ (Pospíšil 1993; 355)

Kultura je adaptační strategií rodu Homo Sapiens na své okolí.

Podle Glifforda Geertze je člověk v podstatě „nehotovým zvířetem“, které nemá dostatečnou instinktivní výbavu. Díky této „nedostatečnosti“ není naprogramován k žádnému specifickému způsobu života a chování jako zvířata. Jen díky kulturnímu řízení pak není jeho chování chaotické a bezúčelné. (Geertz 2000; 57)

Kulturu můžeme tedy z tohoto úhlu pohledu chápat jako určitý soubor řídicích mechanismů – *„...plánů, návodů, pravidel a instrukcí (inženýři to nazývají „programy“) pro řízení chování.“* (Tamtéž)

Podobně kulturu definuje i Geert Hofstede, který ji nazývá „mentálními programy“ či „softwarem lidské mysli.“ (Hofstede 1999; 6)

I Robert F. Murphy vnímá kulturu jako způsob adaptace: *„...právě prostřednictvím kulturní symboliky se náš druh přizpůsobuje svému fyzickému a sociálnímu prostředí, a to vytvářením adaptačních strategií, pomocí nichž se lidé přizpůsobují novým a měnícím se okolnostem a poté předávají tuto svou znalost svým potomkům.“* (Murphy 2004; 32)

Kultura je v tomto pojetí chápána jako podmínka samotného lidského bytí jako takového, protože bez ní by byl člověk po fyzické i duševní stránce neživotaschopným jedincem.

„Dítě se rodí s určitými základními instinkty, ale je v podstatě nekulturní - až procesem učení si osvojuje kulturu a stává se tak skutečným člověkem.“ (Pospíšil 1993; 360)

Tento názor byl dříve zavrhován a problém jakési lidské přirozenosti byl viděn zcela odlišně - v době osvícenství byl člověk chápán jako součást přírody, lidská přirozenost měla být pravidelná, mající své zákonitosti. Rozdíly mezi lidmi pak byly chápány jako nadstavba nad touto společnou přirozeností. (Geertz 2000; 9)

Po vzniku vědeckého pojetí kultury se změnil přístup k lidské přirozenosti, který vyvrací uniformní pohled na člověka. To, co člověk je, je úzce propleteno s tím kde je, kým je a v co věří.

Dle názoru Roberta Lawlesse je dnes již jasné, že neměnná lidská přirozenost odtržená od kultury neexistuje. (Lawless; 43)

2.2.1.2. Kultura jako ideový a znakový systém

Jak již bylo řečeno, dodnes neexistuje jednotná vědecká definice kultury. Jednotliví antropologové vymezují kulturu mnoha různými způsoby, více či méně rozdílnými.

Například Václav Soukup ji považuje za: *„...soubor kolektivně sdílených znalostí, symbolů, významů, sociokulturních regulativů, kulturních kódů a pravidel, které si člověk osvojil jako člen určité společnosti.“ (Soukup 1993; 10)*

Jinak řečeno: *„...jedinečné konfigurace artefaktů, idejí, norem, modelů, institucí a kulturních vzorů, které jsou typické pro určitou společnost nebo sociální skupinu.“ (Soukup 1993: 69).*

Robert F. Murphy nabízí souhrnnou definici, která v sobě podle jeho názoru zahrnuje různé aspekty kultury: *„Kultura je celistvý systém významů, hodnot a společenských norem, kterými se řídí členové dané společnosti a které prostřednictvím socializace předávají dalším generacím.“ (Murphy 2004; 32)*

Ivo T. Budil si pod pojmem kultura představuje: *„...kolektivně sdílený, naučitelný jazykový obraz a interpretaci skutečnosti a zároveň zdroj normativního řádu a hodnotové orientace dané lidské populace.“ (Budil 1995; 23)*

Leopold Pospíšil nabízí tuto definici: „*Kultura je stále se měnící konfigurace naučeného chování a výsledků chování stejně jako idejí a postojů, jejichž skladební prvky jsou sdíleny a předávány z generace na generaci členy jednotlivé společnosti.*“ (Pospíšil 1993; 359)

Ve výše zmíněných definicích můžeme vysledovat řadu podobností a odvodit některé důležité charakteristiky a vlastnosti každé kultury (další zdroj: Lawless 1996; 46-66):

- 1) Kultura je naučená, není předávána geneticky. Člověk si ji osvojuje učením v průběhu života v procesu socializace (sociologický název) či enkulturace (antropologické pojmenování).
Sociokulturní dědictví kterému se učíme, je v každé společnosti rozdílné.
- 2) Kultura je sdílená. Člověk si osvojuje vzorce chování stykem s lidmi náležející ke stejné kultuře. Je výsledkem společné činnosti lidí dané společnosti, kteří rozvíjejí kulturní odkaz zděděný po předešlých generacích.
- 3) Kultura je symbolická. Lidé užívají symboly k předávání obrovského množství sdílených vědomostí, názorů a očekávání. Nejdůležitějším systémem symbolů je řeč.
- 4) Kultura je integrovaná. Je to vnitřně propojená soustava představ, činností a vzorců, které jsou neustále ve vzájemné interakci. Spojitost kultury budí v lidech zdání, že je jejich život součástí uspořádaného a smysluplného světa.
- 5) Kultura je racionální. Každá kultura je logická ve svém pojetí základních domněnek a vědomostí, platných pro členy dané skupiny. Odtud plyne nebezpečí degradování cizích kultur, které se mohou jevit jako podivné či primitivní (ve skutečnosti jen nemusí pozorovateli zvenčí dávat smysl).
Všechny kulturní činnosti a přesvědčení mají také nějaký účel – hodnoty a vzorce jsou strukturovány tak, aby plnily určitou funkci.
- 6) Kultura je dynamická a podléhá změnám. Tyto změny jsou nutné, protože čas přináší nové problémy, které musí být zvládnuty změnou chování a názorů.

- 7) Kultura vystupuje v podobě výtvorů lidské práce (artefaktů), sociokulturních regulativů (norem, hodnot, pravidel, kulturních vzorů), idejí (kognitivních a symbolických systémů) a institucí organizujících lidské chování (Soukup 1993: 68).

2.2.2. Součásti kultury a jejich adaptivita

Podstatným rysem a základním aspektem každé kultury je právě dynamismus (např. Pospíšil 1993; 375). Kultury nejsou statickými prvky, které by se v čase vůbec neměnily. Vyznačují se jistou stálostí v čase, zároveň jsou však i pružné a přizpůsobivé k novým okolnostem (např. přírodním či společenským). Některým civilizacím bylo osudné právě to, že jaksi „ustrnuly“ v čase a odmítaly přijímat nové prvky. Tento přílišný tradicionalismus mohl vést k jejich úpadku (často je tento faktor citován např. v souvislosti se staroegyptskou civilizací).

Můžeme sledovat dva základní typy procesu změny uvnitř dané kultury. Může k ní dojít díky inovaci, která vzejde ze středu samotné kultury (vynález či objev), je nazývána též změnou endogenní. Kultura se může měnit a vyvíjet také prostřednictvím přejímání prvku cizí kultury, se kterou přichází do styku. Toto přejímání je nazýváno také akulturace. (více viz. Pospíšil 1993; 375).

Každá kultura se skládá z několika složek, které se liší svou „náchylností“ k proměnám v čase, neboli svojí adaptivitou. Často zmiňované rozdělení složek kultury podle tohoto ohledu provedl americký sociolog W.F. Ogburn

Rozlišoval kulturu na²:

- 1) Materiální složku – sem můžeme zařadit veškeré hmotné projevy dané kultury
 - 2) Nemateriální adaptivní složku – jako jsou nejrůznější instituce a právní normy v určité společnosti
 - 3) A nemateriální neadaptivní složku – ta představuje duchovní složku každé kultury – zde jsou zahrnuty postoje, ideje a hodnoty sdílené členy dané společnosti.
- Právě tato složka tvoří ono jádro každé kultury a v čase se mění jen pomalu.
(Hofstede 2001; 10)

2 např. (Ogburn 1956; 35,36, 105)

Její nízká adaptivita je způsobena především tím, že hodnoty jsou osvojovány již ve velmi raném věku v průběhu socializace do společnosti a většina lidí si proto ani neuvědomuje, že tyto hodnoty vyznává a zaujímá díky nim jisté určité typické postoje. (Hofstede 1999; 9; Soukup 1993: 70)

2.2.3. Jednotlivec a kultura

Každý člověk se narodí do určitého sociálního prostředí, do dané kultury. V průběhu procesu socializace si osvojuje určité znalosti, regulativy, pravidla, zvyky či hodnotové orientace, které jsou sdíleny členy jeho společnosti. To ovšem samozřejmě neznamená, že každý v dané společnosti bude jednat stejným způsobem a v určitých situacích se stejně rozhodovat.

Kultura je, slovy Roberta F. Murphyho: *“..jen „systémem očekávání“- hovoří o pravidlech a předepsaných způsobech chování, ale nikoli o chování samotném.“* (Murphy 2004; 33)

Utváření hodnotových orientací každého jednotlivého člověka je sdílenou kulturou utvářeno jen částečně – záleží také na jeho individuálních vlastnostech a zážitcích v průběhu života.

Nicméně kulturní zázemí každého v mnohém významně, a často nevědomě, ovlivňuje.

Podle Leopolda Pospíšila plodí vystavení účinku kultury prostřednictvím výchovy v raném dětství a pozdějšího systematického vzdělávání a výchovy v členech společnosti osobnosti, které sdílejí podobné rysy. *„Je to proto, že tito členové měli podobné „sdílené“ kulturní zkušenosti.“* (Pospíšil 1993; 373)

2.2.4. Kulturní relativismus

Odlišnost jednotlivých kultur byla dříve považována za pouhou odchylku od všeobecné normy. V 19. století se evolucionismus snažil objasnit rozdílnost kulturních typů tím, že je nahlížel jako projevy vývojových stupňů na stupnici všeobecné kulturní posloupnosti.

(např. Pospíšil 1993;355; Benedictová 1999; 128)

„Přírodní národy“ pak byly považovány za méně vyvinuté než západní svět, který se chápal být v tomto směru privilegovaným a hodnotnějším, na „vyšším vývojovém stupni“.

Tato myšlenka jakéhosi jednotného celosvětového přírodního zákona byla už naštěstí opuštěna a nahrazena uznáním opravdové kulturní rozmanitosti.

„Studium kultury může začít až tehdy, když objevíme i jiné způsoby života a uznáme je za smysluplné odpovědi na problémy, se kterými se setkávají všichni lidé.“ (Lawless 1996; 41)

Je třeba vyvarovat se etnocentrismu (tj. považování vlastní kultury za nadřazenou ostatním, poměřování jejích hodnot a typických postojů těmi vlastními, které jsou vnímány jako ty „správné“) a zaujmout na místo toho postoj kulturního relativismu.

Ten uznává existenci množství kultur, které je nutné považovat za rovnocenné. Absolutní zaujetí takového postoje není možné, protože aniž bychom si to uvědomovali, vždy svět kolem sebe alespoň v malé míře poměrujeme určitými stereotypními postoji, které jsou v nás „zakódovány“ kulturou ve které jsme vyrůstali.

Podle Ruth Benedictové je obtížné vidět rysy své vlastní civilizace nezaujatě, protože nás samy tyto rysy nutí k určitému způsobu chování. (Benedictová 1999; 186)

Je třeba se od tohoto zaujatého postoje co nejvíce odpoutat a vyvarovat se tak etnocentrického vidění odlišných kultur.

2.2.5. Odlišnosti kultur

Kultur existuje po celém světě bezpočet. Každá z nich má svůj jedinečný soubor významů a hodnot a vlastní svět představ a pojmů.

Dle Ruth Benedictové záleží identita každé kultury na výběru určitých priorit a pojmání světa. Každá kultura pak rozvíjí určitý rys, který si vybrala. Kulturní vzorec určité civilizace si vybírá jen část z rozsáhlé škály možných cílů a motivací. (Benedictová 1999; 179)

V každé kultuře pak vznikají pro ni charakteristické cíle a lidé pak jednají v souladu s těmito cíli, které společnosti jiného typu nemusí nutně sdílet. (Tamtéž; 48)

2.3. Výzkumy hodnotových orientací

2.3.1. Hofstedeho pojetí kultury

V této práci se budu soustředit především na výzkum holandského vědce Geerta Hofstedeho, který se zabýval rozdíly mezi národními a organizačními kulturami.

Podle jeho názoru si v sobě každá osoba nese jedinečný vzorec myšlení, citění a potencialu pro jednání, které se naučila v průběhu života. (Hofstede 1999; 6)

K takovému osvojování (neboli socializaci) dochází především v raném věku, kdy se člověk nejnázne učí a přizpůsobuje, je jaksi „nejtvárnější“.

Kulturu Hofstede přirovnává pomocí analogie s programováním počítačů k „softwaru lidské mysli“, který každému člověku poskytuje návod k řešení určitých problémů a zaujímání postojů. Takové mentální programování činí jeho jednání do určité míry předvídatelným, ale ne samozřejmým. Můžeme očekávat pravděpodobné či srozumitelné chování jedince pokud známe jeho či její minulost, což zahrnuje i kulturní zázemí, z něhož vychází.

„Kultura je kolektivní programování mysli, které odlišuje příslušníky jedné skupiny nebo kategorie lidí od druhých“. (Hofstede 1999; 6)

Hofstede rozlišuje tři úrovně lidského mentálního programování, které společně předurčují způsob našeho chování a jednání. Jednou z nich je právě kultura, od které je ale třeba odlišovat dvě další vrstvy. První z nich je lidská přirozenost, kterou chápe, opět pomocí analogie programování počítačů, jako jakýsi „operační systém“, který je všem lidem na celém světě společný. Druhou úrovní je výjimečná osobnost každého jednotlivce.

Na to jací jsme, jaké postoje zaujímáme a jak jednáme, mají tedy vliv všechny tyto vrstvy. (Hofstede 1999; 6-8)

Ani kultura sdílená uvnitř jednoho národa není konzistentní. Musíme uvažovat i další úrovně mentálního programování, které nemusí být nutně v souladu. Je jimi národní, regionální, generační vrstva či vrstva daná pohlavím nebo sociální třídou. Každá z těchto vrstev může mít své specifické normy a hodnoty.

Za nejzákladnější projevy každé kultury Hofstede považuje hodnoty, které leží v nejhlubší vrstvě jím navrženého „cibulového diagramu“, tvoří jádro každé kultury. Hodnoty nejsou přímo pozorovatelné, musíme na ně usuzovat podle chování lidí za různých okolností. Nad hodnotami pak směrem k obvodu diagramu nacházíme přímo pozorovatelné projevy, Hofstede je souhrnně nazývá praktiky – jsou to rituály, hrdinové a symboly. (Hofstede 1999; 9)

Hodnoty Hofstede chápe jako: „...*všeobecné tendence k dávání přednosti určitým stavům zkušenosti před jinými.*“ (Hofstede 1999; 9)

Podobné vymezení nalzáme i u jiných autorů, např. Zygmunt Bauman říká, že hodnoty, které jsou dominantní součástí každé kultury, ovlivňují naše upřednostňování jedné skutečnosti před jinou. (Bauman 2004; 139)

Leopold Pospíšil hodnoty vnímá jako jedinečný souhrn pojmů, které jsou v určité kultuře považovány za žádoucí nebo špatné. Žádoucí hodnoty – ideály – pak členům společnosti předepisují pravidla chování, jež je považováno za správné. (Pospíšil 1993; 381)

Na rozdíl od hodnot jsou praktiky (které leží v autorově „cibulovém diagramu“ směrem k obvodu nad hodnotami) daleko náchylnější ke změně a přejímání. Když se pak píše o tom, že se národní kultury v moderním světě stávají podobnějšími, jsou k tomu obvykle uváděny doklady, které se týkají úrovně praktik³. Tyto převážně povrchní projevy kultury jsou považovány za všechno, co kultura znamená a hlouběji ležící vrstva hodnot, které právě lidem určují smysl těchto praktik, se přehlíží. (Hofstede 1999; 140)

2.3.1.1. Stálost hodnotových systémů

Stabilita hodnotového systému podle Hofstedeho souvisí s tím, že si jej osvojujeme již ve velmi útlém věku. Hodnoty patří k tomu prvnímu, co si děti nevědomě vštípí. S tím souvisí fakt, že většina lidí si ani není vědoma hodnot, které vyznává. (Hofstede 1999; 9)

Není si vědoma toho, že svět kolem sebe vnímá již předpojatě, skrze hodnotový systém kultury, do které se narodila.

³ lidé se stejně oblékají, kupují totéž zboží, používají tytéž módní slova či symboly

Pokud jsou tedy hodnoty nejzákladnější a nejstálější složkou každé kultury, je pak při porovnávání jednotlivých kultur po celém světě vhodné zaměřit se právě na hodnoty. Hodnotové systémy můžeme měřit rozličnými způsoby. Podrobněji se budu zabývat především Hofstedeho konceptem kulturních dimenzí, který budu při porovnávání přístupu jednotlivých zemí k životnímu prostředí využívat.

Výzkumy vývoje kulturních hodnot opakovaně potvrdily, že k mezinárodnímu sbližování hodnot dochází jen v malé míře, vyjma nárůstu individualismu v zemích, které zbohatly. Rozdíly mezi národy v hodnotách popsané spisovatelem před staletími tu jsou i dnes, a to přes pokračující úzké styky mezi jejich účastníky. I v příštích několika stoletích zůstanou země kulturně velmi rozmanité. (Hofstede 1999; 183)

2.3.2. Kulturní dimenze

„V první polovině dvacátého století dospěla sociální antropologie k přesvědčení, že všechny společnosti, moderní i tradiční, řeší stejné základní problémy, jejich řešení jsou však odlišná.“ (Hofstede 1999; 11)

Geert Hofstede se začal rozdíly mezi kulturami zabývat v 60. letech minulého století. Zkoumal rozdílné způsoby myšlení a vyznávané hodnoty lidí pocházejících z různých kulturních prostředí. V roce 1974 se dostal k rozsáhlému objemu dat, které mu poskytl empirický výzkum provedený u zaměstnanců na obdobných pozicích místních korporací IBM v 50 zemích a třech mnohonárodních regionech světa. Tito lidé pro něj představovali dokonale srovnatelné vzorky, protože si byli podobní ve všech ohledech kromě národnosti – národnostní rozdíly pak mohly vystoupit neobyčejně zřetelně.

Statistickou analýzou odpovědí všech respondentů odhalil společné problémy každé země a jejich různá řešení:

- 1) Sociální nerovnost, včetně vztahu k autoritě
- 2) Vztah mezi jednotlivcem a skupinou
- 3) Pojetí mužnosti a ženskosti
- 4) Způsoby nakládání s nejistotou

Hofstedeho výsledky se překvapivě shodovaly s okruhy předpověděnými Inklesem a Levinsonem dvacet let před ním⁴ – to Hofstedeho utvrdilo v tom, že závěry ke kterým dospěl, mají opodstatněný teoretický význam. (Hofstede 1999; 13)

Zmíněné základní problémové oblasti pak Hofstede přeformuloval do čtyř univerzálních dimenzí kultur, které představují aspekty dané kultury, které mohou být ve vztahu k jiným kulturám měřeny:

- 1) Vzdálenost moci (power distance)
- 2) Kolektivismus vs individualismus (individualism)
- 3) Feminita⁵ vs maskulinita (masculinity)
- 4) Vyhýbání se nejistotě (uncertainty avoidance)
- 5) Dlouhodobá vs krátkodobá orientace⁶ (long term orientation)

Všechny tyto dimenze jsou bipolární, tzn. že u každé z nich můžeme popsat dva extrémy, které odpovídají jakýmsi ideálním typům. Dimenze jsou měřeny indexy nabývajícími hodnot od 0 do 100 (k těmto hodnotám autor dospěl vynásobením faktorových skóre z odpovědí 20ti a přičtením 50ti). Skóre většiny zemí se samozřejmě nacházejí někde mezi těmito dvěma extrémy.

Pro potřeby mého vlastního bádání mi nejlépe poslouží třetí Hofstedeho dimenze, tedy dimenze Maskulinity a feminity – na tu se ve svém výzkumu zaměřím.

K tomuto názoru mě vedl fakt, že mimo jiné charakteristiky se podle Hofstedeho oba extrémní polární případy této kulturní dimenze liší v přístupu k péči o životní prostředí.

4 V roce 1954 navrhl Axel Inkeles a Daniel Levinson okruhy, které představují obecné základní problémy, které mají důsledky pro fungování společností a jednotlivce v nich. Byly jimi:

- 1) Vztah k autoritě
- 2) Sebepojetí jedince (především vztah mezi jedincem a společností, a individuální chápání mužnosti a ženskosti)
- 3) Způsoby zacházení s konflikty.

5 Uvědomuji si generové zatížení tohoto pojmu – proto bych ráda zdůraznila, že v celé této práci je používán pouze ve smyslu Hofstedeho kulturních dimenzí

6 Tato dimenze byla přidána později

2.3.2.1. Dimenze Maskulinita

Dimenze maskulinity a feminity se zaměřuje na obecné hodnoty ve společnosti, diferencuje na základě přístupu k obecným cílům a smyslu života.

Byla vyvozena z „pracovních cílů“, na které se zaměřilo 14 otázek v dotazníku pro zaměstnance IBM. Byli dotazováni, které faktory jsou pro ně v ideálním zaměstnání žádoucí a důležité. Hofstede považuje za zajímavé, že tato dimenze byla jediná, ve které muži a ženy skórovali rozdílně (pomineme-li krajně feminní země, kde jsou postoje k životu mužů i žen značně podobné).

Společenské kulturou určené maskulinní nebo feminní role jsou v Hofstedeho pojetí na rozdíl od biologických rozdílů relativní – tzn. že muž se může chovat feminním způsobem či žena maskulinním. Přesto ve většině společností můžeme nalézt tendence k distribuci sociálních rolí vázaných na pohlaví (tzv. rodové role). Od mužů se očekává, že často pracují mimo domov a jsou soutěživí a bojovní. Ženy se starají spíše o domov, o děti a lidi obecně a jsou jemnější.

„Úspěchy mužů posilují maskulinní průbojnost a soutěživost. Ženská péče rozvíjí feminní podporu, smyslu pro lidské vztahy a životní prostředí.“ (Hofstede; 1999; str. 63)

Jak jsem již zmínila výše, hodnotový systém přebírá dítě od svých rodičů již v průběhu dětství v rodině. Proto jsou typy rolí, ve kterých se doma představuje jeho otec a matka zásadní pro vývoj jeho mentálního softwaru, který jej „naprogramuje“ na celý život.

„Převládající rozdělení rolí mezi manželem a manželkou se odráží v pozici země na škále maskulinita-feminita.“ (Hofstede; 1999; str.68)

Rozdíly mezi zeměmi jsou pak podle Hofstedeho v převážné míře důsledkem rozdílů v rodových rolích (jaké postavení a vlastnosti jsou v té které zemi považovány za žádoucí pro muže a ženy) a v socializačních procesech v rodině a ve škole.

V maskulinních zemích zastávají muži i ženy drsnější, méně citlivé hodnoty a v zemích feminních hodnoty citlivější. V maskulinních zemích se chlapci i děvčata učí být ctizádstiví a soutěživí, ve feminních spíše skromní.

Rozdílnost zemí můžeme dle Hofstedeho demonstrovat i na příkladu, jak řeší konflikt – v maskulinních zemích je často řešen bojem, ve feminních kompromisem a vyjednáváním.

Ovšem pro mou práci asi nejdůležitějším rozdílem, který odlišuje maskulinní země od feminních, je přístup k ostatním lidem, k náplni života a životnímu prostředí.

Podle Hofstedeho je totiž dominantní hodnotou ve feminních společnostech ochrana a péče o druhé. Zaměřují se na péči o ostatní, což zahrnuje i ohleduplné chování k životnímu prostředí v zájmu zachování jeho uspokojivého stavu pro ostatní současníky a zejména pro ty ještě nenarozené. Oproti tomu maskulinní země vyznávají především materiální úspěch a neustálý pokrok, ostatní mu má být podřízeno.

Země s maskulinní kulturou se dle tohoto autora snaží vytvářet výkonnou společnost, feminní země usilují o společnost blahobytu.

2.3.2.1.1. Maskulinita, feminita a stát

„Soubor hodnot, typický pro daný národ, se nenalézá jen v hlavě řadového občana, ale také v hlavách politických vůdců, kteří také vyrůstali jako děti ve své zemi.“ (Hofstede 1999; 76)

Politici obvykle bývají zvoleni nebo vyzýváni k činnosti v politice právě proto, že se o nich předpokládá, že stojí za určitými hodnotami, které jsou občanům drahé. Převádějí pak⁷ hodnoty, které v zemi převládají do politických priorit. Ty jsou podle Hofstedeho nejzřetelnější ve skladbách rozpočtů jednotlivých vlád. Mimo jiné pak dimenze Maskulinity ovlivňuje priority v oblasti hospodářský růst versus ochrana životního prostředí.

Vlády se budou muset s ohledem na problémy životního prostředí rozhodnout k bolestným rozhodnutím a tato rozhodnutí určují, kromě místních geografických a ekologických mezí i hodnoty, které v zemi převládají. Vlády v maskulinních společnostech pak podle Hofstedeho s větší pravděpodobností dají přednost hospodářskému rozvoji a budou připraveni obětovat životní prostředí. Vlády ve feminních společnostech budou s větší pravděpodobností volit opak. (Hofstede 1999; 77)

⁷ Přesněji řečeno měli by převádět; často se ale bohužel (nejen) dle Hofstedeho chovají spíše se zřetelem na zvolení do dalšího volebního období a spousta slibů z předvolebních kampaní zůstává často nenaplněna

2.3.2.1.2. Globální změny vyžadují mezinárodní spolupráci

„Lidstvo je dnes ohroženo řadou kalamit, které vyvolali sami lidé. Společnou příčinou těchto pohrom je to, že člověk se ukázal být jak příliš plodným, tak příliš chytrým v poměru k omezené velikosti naší Země. Jedinou cestou k přežití je stát se ještě chytřejšími, abychom mohli negativní důsledky vlastní chytrosti napravit.“ (Hofstede 1999;185)

To vyžaduje rozsáhlou akční souhru v záležitostech, ve kterých se dle Hofstedeho naneštěstí, právě proto že se lišíme v národních kulturách, častěji neshodujeme, než shodujeme.

Jedním z cílů svého zkoumání kulturních rozdílů pak chápe pomoc při zacházení s rozdíly v myšlení, citění a jednání lidí na celém světě. Ukazuje, že byť rozmanitost lidského myšlení je nesmírná, lze v ní najít strukturu, která může posloužit jako základ pro vzájemné porozumění. (Hofstede 1999;5)

2.3.3. Jiné výzkumy hodnot

Alespoň v obrysech uvádím další dvě význačné koncepce měření hodnotových orientací. Jde o Inglehartovo měření postmaterialismu a Swartzovu hodnotovu typologii. Oba tyto výzkumy mají s Hofstedeho výzkumem řadu společných rysů – pracují s rozsáhlými soubory dat a pomocí kvantitativní analýzy vypovídají o hodnotových systémech společností po celém světě.

2.3.3.1. Inglehart

Ronald Inglehart je americký politolog působící na univerzitě v Michiganu. Proslavil se především svým konceptem „tiché revoluce“ formulovaným v 70. letech minulého století. Jeho základní teze pro charakteristiku „tiché revoluce“ vychází z přesvědčení, že v americké společnosti (a dalších společnostech přecházejících ze stavu industriální společnosti do

dalších etap modernizace) došlo v zásadě k zabezpečení dvou skupin z nejzákladnějších životních potřeb, a to potřeby obživy a potřeby bezpečnosti.⁸ (Prudký 2006; 41)

Potřeby a následně i hodnoty rozděluje do dvou skupin – na materialistické (sem vedle hodnot, které mají ryze hmotnou podobu, řadí i hodnoty zabezpečení, bezpečí, jistot a trvalosti řádu) a postmaterialistické (do nich patří naplňování sociálních a seberealizačních potřeb včetně podílení se na moci, svoboda projevu, participace na řízení v zaměstnání, osobnější mezilidské vztahy apod.). (Prudký 2006; 42)

V této „tiché revoluci“ pak dochází k postupnému posunu hodnotových preferencí v rozvinutých zemích od materialistických hodnot k hodnotám postmaterialistickým, protože základní materialistické potřeby byly již uspokojeny.

Na základě těchto poznatků o vývoji hodnot v tehdejší západní společnosti formuluje dvě hypotézy – hypotézu vzácnosti a socializace. První hypotéza říká, že v období ekonomického dostatku a bezpečí dochází k přesunu potřeb k relativně vzácnějším hodnotám, jako jsou seberealizace či vyšší participace. Ve druhé vyslovuje teorii o tom, že v oblasti vytváření hodnotové orientace má velkou roli naučené chování, především v období dospívání. Zkušenost s převahou materialistických či postmaterialistických hodnot v tomto věku je podle Ingleharta stěžejní pro vytvoření hodnotových struktur. (Prudký 2006; 42)

Inglehart formuloval vedle dichotomie „materialistické-postmaterialistické zaměření hodnot“ i dichotomii tradičních a náboženských hodnotových orientací (konzervativní pól) proti racionalisticky a sekularizačním orientacím (pól moderní racionality).

Třetí dichotomií je autoritářská, uzavírající se tendence vůči demokratizační, otevřeně orientaci. (Prudký 2006; 44)

Na základě těchto poznatků Inglehart vyvinul metodologický postup, který byl uplatňován v rozsáhlém projektu výzkumu hodnot - Světovém výzkumu hodnot (World value survey) a Evropském výzkumu hodnot (European value study).

⁸ Obě tyto skupiny potřeb patří do těch, které Maslow chápe jako potřeby, jejichž naplnění je nezbytné k zachování života. Proto jde o potřeby základní, k nimž se vracíme vždy, když je jejich uspokojování ohroženo

Mezi lety 1981 až 2007 proběhlo již pět vln těchto průzkumů v zemích po celém světě. Touto cestou vznikaly unikátní soubory dat mapující vývoj hodnotových struktur v desítkách zemí po dobu více než dvaceti let.

Světový výzkum hodnot byl proveden v 65 zemích světa a pokryl na 75% světové populace. (Inglehart, Baker; 23)

2.3.3.2. Schwartz

I Shalom H. Schwartz nahlíží na hodnoty jako na jeden ze základních stavebních kamenů možného porozumění společnosti a jako cestu k možnému porovnávání jednotlivých kultur mezi sebou navzájem.

Ve své práci pracuje s hodnotami jako kritérii užívanými lidmi pro výběr a ospravedlňování činnosti a pro oceňování lidí (včetně sebe sama) a událostí. (Prudký 2006; 50)

Ve svém výzkumu obsahujícím celkem 49 národů celého světa Schwartz označil sedm různých typů hodnotových orientací, které se váží na tři polární dimenze.

Jsou jimi konzervatismus versus intelektuální a emocionální nezávislost, hierarchie versus rovnostářství a ovládnutí versus harmonie (Schwartz 1999; 23).

Tyto tři typy cílů podle Schwartze slouží mimo jiné jako východiska při vytváření hodnotových orientací. (Prudký 2006)

Schwartz se vyslovuje i k výzkumům hodnotových orientací provedenými jinými autory.

Vyslovuje domněnku, že některé pokrývají jen omezené aspekty kultury a nevšímají si všech potencionálních dimenzí kultur (Inglehartova dichotomie materialismu a postmaterialismu) nebo do svého výzkumu nezahrnuli data z důležitých částí světa, jako jsou například některé země bývalého Východního bloku (Hofstedeho výzkum). Ve svém výzkumu se snažil těmto nedostatkům vyhnout (Schwartz 1999; 24)

2.4. Hrubý domácí produkt

Výkonnost ekonomiky se již tradičně měří výší HDP (hrubého domácího produktu) té které země. I přes některé nedostatky, které v sobě tento indikátor nese (a o kterých se zmíním v kapitole 6.1.3) je pro potřeby mého výzkumu vhodným ukazatelem.

Hrubý domácí produkt je jedním z nejvýznamnějších makroekonomických agregátů. Vyjadřuje celkovou peněžní hodnotu statků a služeb vytvořenou za dané období v dané ekonomice (nejčastěji na určitém státu). Časovým obdobím pro jeho měření bývá obvykle rok. V mezinárodních srovnáních se také používá HDP na obyvatele (HDP na hlavu). Prostřednictvím výše HDP můžeme usuzovat na životní úroveň v dané zemi.

2.5. Základní hypotéza

Předpokládám, že existuje souvislost mezi hodnotovým systémem obyvatel v dané společnosti a tím, do jaké míry jsou její členové ochotni obětovat něco ze svých příjmů (či ekonomickou úroveň) v zájmu ochrany životního prostředí. Tím, do jaké míry jsou ochotni upřednostnit ochranu životního prostředí před hospodářským růstem či obětovat část ze svého příjmu v zájmu prevence znečištění a ochrany životního prostředí.

Do své úvahy zahrnu i bohatství každé zkoumané země, protože předpokládám, že má vliv na to, do jaké míry si mohou lidé vůbec dovolit obětovat část ze svých příjmů v zájmu ochrany životního prostředí. Předpokládám, že v chudé rozvojové zemi si to lidé často jistě dovolit nemohou, i kdyby k tomu jinak ochotni byli – proto by právě i ekonomická situace respondentů mohla ovlivnit jejich postoj v této problematice.

3. Metodologie

3.1. Data

3.1.1. Data vyjadřující míru ochoty obětovat ekonomickou úroveň v zájmu životního prostředí

Tuto ochotu budu měřit pomocí procentuálních odpovědí respondentů na vybrané otázky z rozsáhlého projektu „Světový výzkum hodnot“ Ronalda Ingleharta.

Domnívám se, že níže uvedené otázky⁹, které byly v rámci tohoto výzkumu položeny, jsou pro mou práci relevantní a mohou tuto ochotu dobře reprezentovat¹⁰:

1) v první si měli respondenti vybrat ze dvou nabízených možností - zda upřednostňují ochranu životního prostředí (i za cenu možného zpomalení hospodářského růstu a ztráty pracovních míst) nebo samotný hospodářský růst. U každé zkoumané země uvedu procentuální údaj kolik z dotazovaných respondentů dalo přednost ochraně životního prostředí.

2) v druhé otázce měli dotazovaní odpovídat, zda by souhlasili se zvýšením daní v zájmu prevence znečištění životního prostředí. Zde si mohli vybrat z odpovědí: „rozhodně souhlasím“, „souhlasím“, „nesouhlasím“, „rozhodně nesouhlasím“ – u každé zkoumané země uvedu, kolik procent z dotazovaných odpovědělo „rozhodně souhlasím“ a „souhlasím“¹¹

3) ve třetí otázce měli respondenti odpovídat, zda by byli ochotni obětovat část ze svého příjmu v zájmu životního prostředí. Zde si opět mohli vybrat z odpovědí: „rozhodně

9 Přesné znění otázek z dotazníku uvádím v příloze 7.7.

10 A to i přesto, že se ve své práci soustředím především na problematiku změny klimatu a které nebyla v Inglehartově výzkumu implicitně zmiňována; položené otázky zjišťují ochotu respondentů podniknout kroky v zájmu životního prostředí či věnovat určité prostředky k prevenci jeho znečišťování což s problémem globálního oteplování úzce souvisí

11 Důvodem pro výběr těchto odpovědí je fakt, že mne zajímá spíše širší veřejnost zkoumané země, která je nakloněna ochraně životního prostředí

souhlasím“, „souhlasím“, „nesouhlasím“, „rozhodně souhlasím“. U každé zkoumané země opět uvedu, kolik procent z dotazovaných odpovědělo „rozhodně souhlasím“ a „souhlasím“¹²

3.1.2. Data vyjadřující vyznávané hodnoty

Hodnotové systémy jednotlivých zemí budu ve svém výzkumu vyjadřovat prostřednictvím kulturních dimenzí Geerta Hofstedeho - pomocí jím stanovených indexů Maskulinity (MAS), Individualismu (IND), Vyhýbání se nejistotě (UAI) a Vzdálenosti od moci (PDI). Dimenzi Dlouhodobé orientace (LTO) do svého výzkumu z technických důvodů nezahrnu, protože k dispozici je příliš málo dat a výzkumný vzorek by nebyl dostatečně rozsáhlý.

Zaměřím se na dimenzi Maskulinity, kterou jsem popsala v kapitole 2.2.3.1.

3.1.3. Data vyjadřující bohatství

Bohatství je nejčastěji měřeno pomocí Hrubého domácího produktu podle parity kupní síly (na hlavu), proto tento indikátor využiji i ve své práci.

Tento výběr umožňuje co nejvíce objektivní srovnání mezi zeměmi celého světa. Údaje o HDP jsou samozřejmě přečteny na jednu měnu – v případě dat použitých v této práci na americký dolar.

Ke každé zemi přiřadím HDP z roku, ve kterém v ní proběhl Inglehartův výzkum hodnot (otázky použité pro mou práci byly ve zkoumaných zemích pokládány mezi lety 1994 a 2002). V některých zemích proběhl výzkum vícekrát – vybrala jsem pak v zájmu co největší objektivnosti ten rok, který byl nejméně vzdálen od roku, ve kterém byl výzkum prováděn ve většině ze zkoumaných zemí¹³

12 důvodem pro výběr těchto odpovědí je fakt, že mne zajímá spíše širší veřejnost zkoumané země, která je nakloněna ochraně životního prostředí

13 uvědomuji si totiž, že data o HDP pro můj výzkum pochází z poměrně velkého časového odstupů (až 8 let) a proto mohou být tato data hůře srovnatelná. Za prvé z důvodu možné odlišnosti spotřebního koše, podle kterého se HDP podle parity kupní síly pro každou zemi počítá, a také z toho důvodu, že HDP se často vypočítává např. v pětiletých periodách podle „síly peněz“

Přes tato rizika, které si uvědomuji, není žádoucí výzkumný vzorek zmenšovat, a proto v něm ponechám i země, ve kterých proběhl Inglehartův výzkum hodnot s větším časovým odstupem.

Zdroje pro všechny tyto proměnné uvádím v kapitole 7.3, 7.4 a 7.5.

3.1.4. Velikost výzkumného vzorku

Můj výzkumný vzorek čítá 40, 46 a 36 zemí z celého světa (pro 3 různé modely, které popisují v kapitole 3.5. Postup práce). Vybrala jsem ty, ke kterým byla dostupná data jak ze Světového výzkumu hodnot Ronalda Ingleharta, tak i výzkumu hodnot provedeného Gerterem Hofstedem. Všechny tři vzorky obsahují širokou škálu zemí, které se vzájemně liší vyznáváním hodnotovými systémy, bohatstvím i geografickou polohou.

3.2. Hypotézy

Na základě předchozích úvah si stanovuji následující 3 hypotézy:

- 1) Čím více v dané společnosti převládají feminní hodnoty (vyjádřeno nižším indexem Maskulinity Geerta Hofstedeho), tím více respondentů vyjádří ochotu upřednostnit ochranu životního prostředí před hospodářským růstem.
- 2) Čím více v dané společnosti převládají feminní hodnoty (vyjádřeno nižším indexem Maskulinity Geerta Hofstedeho), tím více respondentů vyjádří ochotu platit vyšší daně v zájmu předcházení znečištění životního prostředí.
- 3) Čím více v dané společnosti převládají feminní hodnoty (vyjádřeno nižším indexem Maskulinity Geerta Hofstedeho), tím více respondentů vyjádří ochotu obětovat část ze svého příjmu v zájmu životního prostředí.

3.3. Výzkumná strategie

Vzhledem k povaze dat, se kterými budu pracovat, nemohu volit jiný výzkum než kvantitativní. Ten se na rozdíl od výzkumu kvalitativního zaměřuje na rozsáhlejší společenské otázky a zkoumá proto i nesrovnatelně větší okruh informací. Popisuje jevy pomocí proměnných (znaků), které jsou sestrojeny tak, aby měřily určité vlastnosti. Výsledky takových měření pak můžeme interpretovat pomocí statistiky.

Kvantitativní výzkum nejde na rozdíl od kvalitativního „do hloubky“ daného problému. V podstatě umí „jen“ rozeznat, zda existuje souvislost mezi dvěma či více proměnnými. Není ničím jiným než testováním hypotéz, což je ale přesně to, co ve své práci potřebuji.

(více viz Disman 2006; 76)

3.4. Metoda vyhodnocování

Pro potřeby své práce budu pracovat s deduktivní metodou. Stanovila jsem si hypotézy, které budu testovat. To znamená, že budu zjišťovat, zda mezi výše uvedenými proměnnými existuje vztah, který očekávám. Pokud bude tento vztah takový, jaký předpokládám, moje hypotézy se potvrdí. Pokud ne, zůstanou nepotvrzeny. I v tomto případě ale nebudu moci prohlásit, že nejsou platné (důvodem jejich nepotvrzení může být nedostatečně rozsáhlý výzkumný vzorek, nebo nějaká další proměnná, která do analýzy nebyla zahrnuta, ale má na její výsledek vliv).

3.4.1. Regresní a korelační analýza

Pro rozpoznání statistických souvislostí mezi proměnnými slouží metoda regresní a korelační analýzy. Pomocí těchto metod můžeme zkoumat a hodnotit souvislosti mezi dvěma i více statistickými znaky.

Hindls a spol říká, že rozlišujeme souvislosti pevné (výskyt jednoho jevu nutně odpovídá výskytu i jevu druhého) a volné (výskyt jednoho jevu ovlivňuje výskyt druhého jevu v tom smyslu, že se zvýší pravděpodobnost nastoupení druhého jevu při výskytu jevu prvního).

Pokud se volná závislost týká kvantitativních statistických znaků, bývá zvykem ji označovat za závislost statistickou. Tento případ se týká i mé práce.

Korelační analýza se zabývá vzájemnými (většinou lineárními) závislostmi. Klade důraz především na intenzitu (sílu) vzájemného vztahu mezi dvěma proměnnými. (Hindls a spol. 2006; 170)

Pro potřeby mého výzkumu se ale lépe hodí regresní analýza. Ta se zabývá jednostrannými závislostmi – jedná se o situaci, kdy proti sobě stojí vysvětlující (nezávisle) proměnná či proměnné v úloze „příčin“ a vysvětlovaná (závisle) proměnná v úloze „následků“. Může se zdát, že z názvů proměnných vyplývá i směr vztahu mezi nimi, ale regrese nám kauzalitu vztahu nikdy neodhalí. (Hindls a spol. 2006; 171)

Regresní analýza na rozdíl od korelační analýzy umožňuje i testování nelineárních vztahů a přidání třetí proměnné. Jejím zařazením se odfiltruje její případný vliv na výsledek analýzy a vystoupí tak zřetelněji souvislost mezi zkoumanými proměnnými. Zařazujeme ji tehdy, kdy se domníváme, že na vztah dvou proměnných má vliv nějaká další proměnná.

Možnost přidání třetí proměnné ve své práci využiji, protože předpokládám, že ochotu obětovat v zájmu ŽP něco ze svých příjmů (či ekonomické úrovně) může vedle hodnotového systému obyvatel zkoumané země ovlivňovat také bohatství měřeno výší HDP. Tím, že tento údaj do regresní analýzy zahrnu, odfiltruji jeho případný vliv na výsledek analýzy.

Další z výhod regresní analýzy je možnost grafického znázornění přímky regresní funkce. Podle rozptylu hodnot podle pomyslné vyrovnávací čáry můžeme usuzovat, nakolik je souvislost mezi zkoumanými proměnnými těsná (silná) či slabá. Čím menší je průměrná vzdálenost bodů od regresní přímky, tím je souvislost a vztah mezi zkoumanými proměnnými silnější. (Disman 2006; 205)

Regresní analýza testuje vztah následujícího typu:

$$y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_nx_n + \xi$$

Přičemž členy rovnice jsou: y – závislá (vysvětlovaná) proměnná

x_1, x_2, \dots, x_n nezávislé (vysvětlující) proměnné

b_1, b_2, \dots, b_n regresní koeficienty

b_0 - průsečík osy Y , nebo konstantní člen

ξ – chyba (náhodná složka)

(Hendl 2006; 271)

Získaná data tedy podrobím regresní analýze a budu sledovat, jaké souvislosti se mezi nimi prokáží nebo neprokáží. Důležitá pro mne bude především hodnota indexu P (P value), která demonstruje, do jaké míry je vztah mezi proměnnými statisticky významný.

Hranice této hladiny významnosti je diskutabilní a žádná literatura nám nenabízí konkrétní hodnotu, která nám může říci, kdy se očekávaný vztah prokázal a kdy už ne.

Tato práce bude pracovat s třemi hladinami významnosti – s 1%, 3% a 5%. Pokud její hodnota stoupne nad 5%, zkoumaný vztah budu považovat za neprokázaný. Pokud zůstane pod 5%, budu moci prohlásit, že existuje statisticky významný vztah na hladině spolehlivosti 95%.

Sledovat budu také regresní koeficienty, které znázorňují, jak se mění hodnoty vysvětlované proměnné při jednotkové změně vysvětlující proměnné (např. pokud bude hodnota vysvětlující proměnné stoupat, pak bude hodnota vysvětlované klesat či naopak, nebo mohou obě zároveň stoupat či klesat).

V regresní analýze si musíme dávat pozor i na problém multikolinearity – tzn., že vysvětlující proměnné nesmí být mezi sebou příliš korelované. Proto ještě před začátkem regresní analýzy otestuji, zda mezi vysvětlujícími proměnnými (v mém případě mezi kulturními dimenzemi Geerta Hofstedeho a výší HDP) neexistuje vztah. Pokud ano, bude nutné jednu z nich z regresní analýzy vyloučit. (Hendl 2006; 381)

Regresní analýza je také citlivá na odlehlá pozorování, která mohou její výsledek zkreslovat. Pokud se tedy v průběhu analýzy nějaká vyskytnou, je třeba je vyloučit a provést analýzu znovu.

3.5. Postup práce

Stanovuji si tři modely, na kterých budu zkoumat, zda se prokáží mnou očekávané vztahy:

- 1) v prvním bude v pozici vysvětlované proměnné stát procentuální údaj odpovědí respondentů, kteří upřednostňují ochranu životního prostředí před hospodářským růstem. V pozici vysvětlujících proměnných bude stát HDP a Hofstedeho indexy kulturních dimenzí (v rámci všech modelů mne bude zajímat zejména index Maskulinity, ostatní indexy zařazuji jako kontrolní proměnné¹⁴)

Rovnice této regresní funkce:

$$\text{Ekologie 1} = b_0 + b_1 \text{ HDP} + b_2 \text{ index MAS} + b_3 \text{ index IND} + b_4 \text{ index PDI} + b_5 \text{ index UAI} + \xi$$

- 2) v druhém bude v pozici vysvětlované proměnné stát procentuální údaj odpovědí respondentů, kteří „rozhodně souhlasí“ a „souhlasí“ se zvýšením daní v zájmu prevence znečištění životního prostředí. V pozici vysvětlujících proměnných bude stát HDP a Hofstedeho indexy kulturních dimenzí.

Rovnice této regresní funkce:

$$\text{Ekologie 2} = b_0 + b_1 \text{ HDP} + b_2 \text{ index MAS} + b_3 \text{ index IND} + b_4 \text{ index PDI} + b_5 \text{ index UAI} + \xi$$

- 3) ve třetím bude v pozici vysvětlované proměnné stát procentuální údaj odpovědí respondentů, kteří „rozhodně souhlasí“ a „souhlasí“ s obětováním části svého příjmu v zájmu životního prostředí. V pozici vysvětlujících proměnných bude stát HDP a Hofstedeho indexy kulturních dimenzí.

Rovnice této regresní funkce:

14 pro případ, že by také měli na volbu odpovědí respondentů vliv, který však prozatím neočekávám

$$\text{Ekologie 3} = b_0 + b_1 \text{ HDP} + b_2 \text{ index MAS} + b_3 \text{ index IND} + b_4 \text{ index PDI} + b_5 \text{ index UAI} + \xi$$

3.5.1. Multikolinearita

Před započítáním samotné analýzy je ještě zapotřebí zabývat se problémem multikolinearity. Musím otestovat možnou souvislost mezi vysvětlujícími proměnnými – pokud by se prokázala, jedna z korelovaných proměnných bude muset být z analýzy vyloučena.

Možnou korelaci mezi vysvětlujícími proměnnými zjišťujeme pomocí výpočtu VIF koeficientu (Variance inflation factor). Provedu regresní analýzu, kdy do pozice vysvětlované proměnné postavím postupně každou z vysvětlujících proměnných, do pozice vysvětlujících proměnných ostatní vysvětlující proměnné. Z výsledku doplním hodnotu spolehlivosti R do vzorečku pro výpočet VIF koeficientu:

$$\text{VIF}(\hat{\beta}_i) = \frac{1}{1 - R_i^2}$$

Pokud hodnota indexu VIF nepřekročí 5, pak mohu je možno tvrdit, že vysvětlující proměnné nejsou mezi sebou korelované natolik, aby bylo nutné jednu z nich z analýzy vyloučit.

(Hendl 2006)

3.5.2. Výsledky pro zjištění možné multikolinearity

Provedla jsem všechny potřebné regresní analýzy pro zjištění multikolinearity, a protože VIF koeficient v žádném z případů nepřekročil hranici 5, multikolinearita se neprokázala a mohu pokračovat v regresní analýze podle výše stanovených Modelů 1-3.

Výpočty VIF koeficientů uvádím v příloze 7.2.

4. Interpretace výsledků

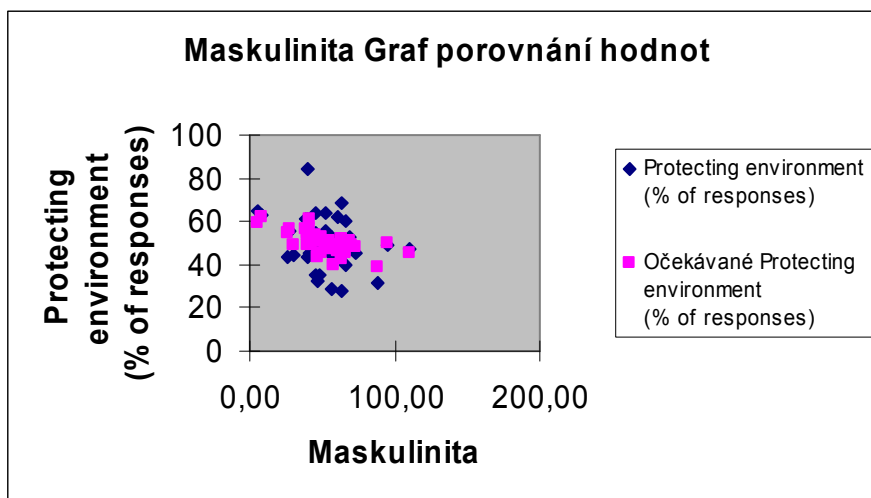
4.1. MODEL 1

4.1.1. Rovnice regresní funkce

Ekologie 1¹⁵ = $b_0 + b_1 \text{HDP} + b_2 \text{index MAS} + b_3 \text{index IND} + b_4 \text{index PDI} + b_5 \text{index UAI} +$

ξ

4.1.2. Graf – Maskulinita vs Ekologie 1

4.1.3. Tabulka – Model 1

<i>Regresní statistika</i>	
Násobné R	0,432865
Hodnota spolehlivosti R	0,187372
Nastavená hodnota spolehlivosti R	0,067868
Chyba stř. hodnoty	11,3742
Pozorování	40

4.1.4. Tabulka – Model 1

	Koeficienty	Chyba stř. hodnoty	t stat	Hodnota P
Hranice	34,88723	14,65994	2,379767	0,023076
HDP (PPP) per capita *	0,000303	0,000202	1,498108	0,143333
Maskulinita	-0,2667	0,108931	-2,44828	0,019668

15 procento odpovědí respondentů vyjadřujících se pro upřednostnění ochrany životního prostředí před hospodářským růstem

Vzdálenost moci	0,291367	0,158678	1,836215	0,075083
Index vyhýbání se nejistotě	0,091468	0,088678	1,031469	0,309603
Individualismus	0,06962	0,122717	0,567317	0,574226

4.1.5. Závěr – Model 1

Graf 4.1.2. demonstruje vztah mezi Maskulinitou a Ekologií 1.

Z tabulky 4.1.4. můžeme vyčíst, nakolik je tento vztah statisticky významný - hodnota P indexu Maskulinity je 0,019668. Mohu tedy říci, že vztah mezi vysvětlovanou proměnnou Ekologie 1 a Maskulinitou je statisticky významný na hladině významnosti 5%.

Existuje mezi nimi statisticky signifikantní vztah na hladině spolehlivosti 98%.

Již ze sklonu regresní přímky je patrné, že má počáteční hypotéza byla správná. Ukazuje, že čím je nižší míra Maskulinity, tím vyšší je hodnota vysvětlované proměnné Ekologie 1.

Směr vztahu mezi proměnnými nám kromě grafického znázornění demonstruje i hodnota regresního koeficientu. V tomto případě je koeficient Maskulinity záporný (-0,2667), z čeho vyplývá, že čím vyšší je míra Maskulinity, tím nižší je procento odpovědí respondentů vyjadřujících ochotu upřednostnit ochranu životního prostředí před hospodářským růstem. Tato analýza tedy potvrzuje mou hypotézu.

U ostatních vysvětlujících proměnných se silný statisticky signifikantní vztah k Ekologii 1 neprokázal.¹⁶ Proto grafy znázorňující jejich regresní přímky uvádím v příloze 7.1.1.

Jak jsem již zmínila výše, je při regresní analýze třeba kontrolovat možná odlehlá pozorování, jejichž extrémní hodnoty mohou výsledek značně zkreslit. Nedomnívám se ale, že by se v této analýze nějaká vyskytla, proto nebude žádné pozorování vylučovat a provádět analýzu znova.

¹⁶ Za zmínku stojí index Vzdálenosti moci, jehož vztah k Ekologii 1 se prokázal na hladině významnosti 10% (hodnota P je 0,075083).

Regresní koeficient Vzdálenosti moci nabývá hodnoty 0,291367, z čehož vyplývá, že čím vyšší je v dané zemi míra Vzdálenosti moci, tím více respondentů se vyjádřilo pro upřednostnění ochrany životního prostředí před hospodářským růstem.

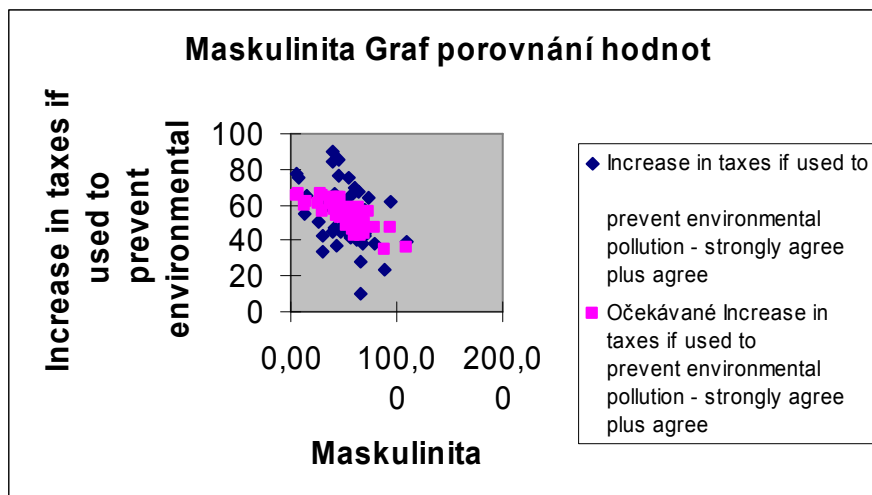
Předpokládám ale, že tento vztah může ovlivňovat ještě nějaká další proměnná(é), a že tudíž nejde jen o vztah mezi přístupem k životnímu prostředí a hodnotou PID.

4.2. MODEL 2

4.2.1. Rovnice regresní funkce

Ekologie 2¹⁷ = b₀ + b₁ HDP + b₂ index MAS + b₃ index IND + b₄ index PDI + b₅ index UAI +
ξ

4.2.2. Graf – Maskulinita vs Ekologie 2

4.2.3. Tabulka – Model 2

<i>Regresní statistika</i>	
Násobné R	0,482943
Hodnota spolehlivosti R	0,233234
Nastavená hodnota spolehlivosti R	0,137388
Chyba stř. hodnoty	15,60477
Pozorování	46

4.2.4. Tabulka – Model 2

	<i>Koeficienty</i>	<i>Chyba stř. hodnoty</i>	<i>t stat</i>	<i>Hodnota P</i>
Hranice	79,52107	16,84189388	4,721623	2,86E-05
HDP (PPP) per capita *	0,000161	0,000281379	0,572497	0,570189
Maskulinita	-0,28313	0,116613142	-2,42795	0,019777
Vzdálenost moci	-0,00073	0,178350384	-0,0041	0,99675
Index vyhýbání se nejistotě	-0,00276	0,102443143	-0,02695	0,978632
Individualismus	-0,24781	0,142881383	-1,73437	0,090554

17 Procento odpovědí respondentů vyslovujících se pro zvýšení daní v zájmu prevence znečištění životního prostředí

4.2.5. Závěr – Model 2

I z této analýzy je patrné, že existuje mnou očekávaný vztah. Hodnota P Maskulinity (0,019777) nám ukazuje, že její vztah k vysvětlované proměnné Ekologie 2 je významný na hladině významnosti 5%. Je statisticky signifikantní opět na hladině spolehlivosti 98%. Sklon regresní přímky i koeficient Maskulinity (-0,28313) nám říká, že čím vyšší je míra Maskulinity, tím nižší procento respondentů je ochotno akceptovat zvýšení daní v zájmu prevence znečištění životního prostředí.

Mnou očekávané vztahy se potvrdily a tím i má hypotéza.

U ostatních vysvětlujících proměnných se silný statisticky signifikantní vztah k Ekologii 2 neprokázal. Proto grafy znázorňující jejich regresní přímky uvádím v příloze 7.1.2.

Ani v této analýze se nevyskytla žádná odlehlá pozorování.¹⁸

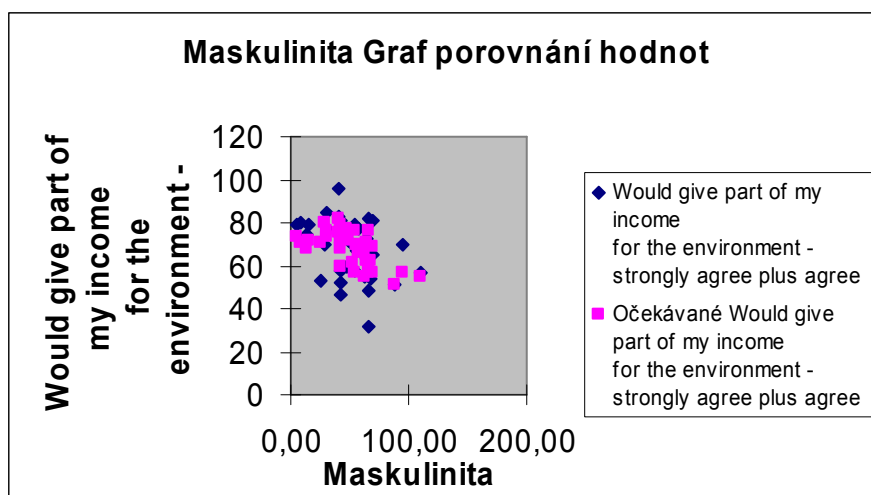
¹⁸ Za zmínku stojí index Individualismu, jehož vztah k Ekologii 1 je významný na hladině významnosti 10% (hodnota P je 0,090554). Po vyloučení odlehlého pozorování (Číny) dokonce na hladině významnosti 5%. Regresní koeficient Individualismu nabývá hodnoty -0,24781 – z toho vyplývá, že čím vyšší je v dané zemi míra Individualismu, tím méně respondentů je ochotno platit vyšší daně. Opět ale předpokládám, že tento vztah může ovlivňovat ještě nějaká další proměnná(é), a že tudíž nejde jen o vztah mezi přístupem k životnímu prostředí a hodnotou IND.

4.3. MODEL 3

4.3.1. Rovnice regresní funkce

Ekologie 3¹⁹ = + b₁ HDP + b₂ index MAS + b₃ index IND + b₄ index PDI + b₅ index UAI + ξ

4.3.2. Graf – Maskulinita vs Ekologie 3

4.3.3. Tabulka – Model 3

<i>Regresní statistika</i>	
Násobné R	0,605677
Hodnota spolehlivosti R	0,366844
Nastavená hodnota spolehlivosti R	0,261318
Chyba stř. hodnoty	11,5673
Pozorování	36

4.3.4. Tabulka – Model 3

	<i>Koeficienty</i>	<i>Chyba stř. hodnoty</i>	<i>t stat</i>	<i>Hodnota P</i>
Hranice	103,4835	14,5424	7,115988	6,48E-08
HDP (PPP) per capita *	-0,00017	0,00025	-0,68596	0,498005
Maskulinita	-0,182	0,103438	-1,75953	0,088684
Vzdálenost moci	-0,1022	0,174538	-0,58555	0,562558
Index vyhýbání se nejistotě	-0,05735	0,081156	-0,70662	0,485252
Individualismus	-0,2759	0,141711	-1,9469	0,060963

19 procento odpovědí respondentů souhlasících s obětováním části svého příjmu v zájmu životního prostředí

4.3.5. Závěr – Model 3

Graf 4.3.2. znázorňující vztah mezi Maskulinitou a Ekologií 3 uvádím výše, ostatní grafy v příloze číslo 7.1.3.

Poslední analýza mou hypotézu nepotvrdila. Hodnota P Maskulinity (0,088684) překračuje hranici 0,05, přesto ale stále nepřekračuje hranici 0,1, z čehož vyplývá, že vztah mezi Maskulinitou a Ekologií 3 je významný na hladině významnosti 10%. Existuje mezi nimi statisticky signifikantní vztah na hladině spolehlivosti 91%.

Překvapivě silnější vztah se prokázal mezi Individualismem a Ekologií 3 – hodnota P Individualismu je 0,060963. Mezi těmito proměnnými tedy existuje statisticky signifikantní vztah na hladině spolehlivosti 93%. Hodnota regresního koeficientu Individualismu je 0,2759, což znamená, že čím je v dané zemi vyšší míra individualismu, tím je méně respondentů ochotno obětovat část ze svého příjmu v zájmu životního prostředí.

Opět není třeba z analýzy odstraňovat žádná odlehlá pozorování.

5. Závěr

Na začátku této práce jsem si kladla otázku, zda existuje vztah mezi hodnotovými systémy a přístupem k životnímu prostředí.

Zda ve zkoumaných zemích, kde je kladen větší důraz na feminní hodnoty, vyjádří vyšší procento respondentů ochotu něco v zájmu zlepšení stavu životního prostředí obětovat.

Tuto svou hypotézu jsme se snažila ověřit na třech stanovených modelech.

V prvních dvou případech se mnou očekávaný vztah potvrdil na hladině spolehlivosti 98%.

U třetího modelu se prokázal statisticky signifikantní vztah jen na hladině spolehlivosti 91%.

Vztah mezi oběma proměnným tedy není tak silný, jako ve dvou předešlých analýzách, ale přesto se domnívám, že není úplně zanedbatelný.²⁰

Považuji proto předpokládaný vztah mezi hodnotovým systémem a vztahem k problémům životního prostředí za vysoce pravděpodobný. A to i přes některá úskalí výzkumů, ze kterých jsme čerpala data, a která si uvědomuji a rozebírám v kapitole 6.1.

Uvědomuji si, že od ochoty něco v zájmu životní prostředí podniknout či obětovat existuje ještě velký kus cesty ke skutečným činům a prosazení potřebných kroků, ale bez této vůle na začátku by to nebylo možné. Považuji za důležité k zemím, kde tuto ochotu sledujeme ve vyšší míře, obrátit svou pozornost. Obrátit pozornost k jejich sdíleným hodnotovým systémům a snažit se si z nich brát příklad.

Podle řady autorů, je klíčovým předpokladem realizace strategie trvale udržitelného způsobu života nalezení a prosazení takových hodnot, které budou s takovým způsobem života slučitelné. Například Josef Vavroušek zastává názor, že je třeba formulovat takové hodnoty, které mohou tento rozvoj podnítit a rozvinout.

Takovými hodnotami jsou podle něj především vědomí sounáležitosti s přírodou, úcta k životu i přírodě jako celku, vyvarování se všech činností, jejichž případné negativní důsledky nemůžeme s vysokou pravděpodobností posoudit, vědomí dlouhých důsledků lidských činností, vzájemná tolerance či řešení problémů jednáním. (Vavroušek 1993; 99)

²⁰ Statisticky signifikantnější vztah může existovat, ale je možné, že můj výzkumný vzorek není dostatečně rozsáhlý nebo jsem do analýzy nezařadila nějakou další proměnnou, která tento vztah také ovlivňuje.

Zde můžeme sledovat paralelu s některými charakteristikami hodnotových preferencí ve feminně zaměřených zemích, jak je formuloval Geert Hofstede.

Na rozdíl od maskulinních zemí, je podle tohoto nizozemského autora dominantní hodnotou lidí ve feminních společnostech mimo jiné právě péče o druhé a životní prostředí. Neustálý materiální pokrok pro ně není prioritou a spory raději řeší dohodou a vyjednáváním než konfliktem.

„Žádoucí hodnoty budou mít reálným význam jen tehdy, kdy je lidé zařadí na svůj žebříček poměrně vysoko, jestliže se promítnou do legislativního, institucionálního a ekonomického uspořádání společnosti a stanou se hodnotami sdílenými významnou částí společnosti.“

(Vavroušek 1993; 99)

6. Hodnocení kvality výzkumu

6.1. Hodnocení kvality použitých dat

6.1.1. Možné problémy s kulturními dimenzemi

6.1.1.1. Problémy s daty

Indexy kulturních dimenzí Geerta Hofstedeho byly získány prostřednictvím přehledové studie se standardizovanými otázkami, které se snažily zjišťovat osobní hodnoty dotazovaných pracovníků korporací IBM. Prvním problematickým bodem by mohla být relativní povrchnost takové studie. Nicméně rozsah, ve kterém byla prováděna, nedává mnoho prostoru pro hluboký a podrobný výzkum.

K další míře zkreslení může přispět i hodnověrnost odpovědí respondentů. Výzkum se totiž týkal hodnot dotazovaných, což, jak Hofstede sám uznává, může znamenat upravení odpovědí podle toho, co je žádoucí či eticky správné. Odpovědi mohou demonstrovat spíše to, co si lidé přejí a po čem touží, než to, jak se věci ve skutečnosti mají. (Hofstede 1999)

6.1.1.2. Kritika Hofstedeho kulturních dimenzí

Koncepce kulturních dimenzí Geerta Hofstedeho byla již od prvního vydání *Culture's consequences* v roce 1980 často kritizována. Mezi nejčastější argumenty kritiky patří například:

- 1) Průzkum není nejlepší cestou ke zjištění rozdílů mezi kulturami
- 2) Národy nejsou pro studium kultur vhodnými jednotkami, členové jednoho národa se mohou hlásit k různým kulturám
- 3) Na základě průzkumu dceřiných společností jedné nadnárodní firmy nelze stanovit závěry týkající se celé kultury
- 4) Údaje z průzkumu poboček IBM jsou již stará a proto neaktuální
- 5) Čtyři nebo pět dimenzí nemůže vyjadřovat celou kulturu

(např. Baskervillová 2003 nebo Williamson 2002)

Hofstede si omezení svého výzkumu uvědomuje a na kritiky proti němu zaměřené odpověděl v článku, který vyšel v časopisu *Human relations – Hofstede never studied culture: A reply to Brendan McSweeney*.

Na jednotlivé výše zmíněné kritizované problémové oblasti svého konceptu kulturních dimenzí odpovídá takto:

- 1) Ano, neměl by být tou jedinou cestou
- 2) V současné době jsou národy jedinými jednotkami, na jejichž úrovni je možné shromáždit data pro rozsáhlé výzkumy, jsou proto lepšími kritériem než nic.²¹
- 3) Ve svém výzkumu chtěl odhalit *rozdíly* v národních kulturách, proto považuje reprezentativní vzorek v podobě zaměstnanců poboček IBM za vhodný výběr. Vhodnými vzorky mohla být jakákoli jiná část obyvatelstva daných států. Nešlo mu o výpověď o celé dané kultuře, jen o odhalení rozdílů.
- 4) Nalezené kulturní dimenze Hofstede považuje za velmi stálé charakteristiky každé kultury. Souvisí totiž s hodnotami, které se mění jen velmi pomalu. Platnost jím zjištěných výsledků byla mnohokrát potvrzena výzkumy jiných autorů. Nedávná opakování průzkumu ukázala, že dimenze ani po čase neztratily svou platnost.
- 5) Hofstede nevylučuje, že se objeví další dimenze. Měly by ale být na již definovaných nezávislé.

(Hofstede 2002; 2)

21 Hofstede si uvědomuje problematičnost srovnávání kultur na úrovni národů – tedy dnešních států. Vynález těchto „národů“, politických jednotek, do nichž je rozdělen celý svět, je poměrně novou událostí. Národy proto, i když jsou zdrojem významného podílu mentálního programování svých příslušníků, nemůžeme plně ztotožňovat se společnostmi. Přiznává, že ve výzkumu kulturních diferencí musíme národnost používat opatrně, ale je jediným použitelným kritériem pro klasifikaci. Je daleko snazší získat údaje o státní příslušnosti než o příslušnosti k organické homogenní společnosti. (Hofstede 1999; 12)

6.1.2. Možné problémy s daty vyjadřujícími ochotu chránit životní prostředí

Tyto údaje jsme čerpala z rozsáhlého výzkumu Ronalda Ingleharta Světový výzkum hodnot. I zde odpovídali respondenti prostřednictvím dotazníků, ve kterých si vybírali podle svých hodnotových preferencí z nabízených možností odpovědi na otázky.

Tyto jejich odpovědi ovšem musí být brány s určitou rezervou, protože v podobných průzkumech lidé často odpovídají do jisté míry podle toho, jak se domnívají, že se od nich očekává, než jak by ve skutečnosti jednali. Musíme odlišovat žádoucí od požadovaného. (např. Hendl 2006; Hofstede 1999)

Nicméně pro provádění výzkumu v tomto širokém rozsahu není v současné době možné zjišťování postojů provádět jiným způsobem, a proto se musí počítat s jistým zkreslením v odpovědích.

6.1.3. Možné problémy s daty o HDP

Hrubý domácí produkt je ukazatel toku vyjádřený v penězích. Z toho také vyplývají některá úskalí jeho sledování. Nesmíme totiž zapomenout na to, co HDP skutečně reprezentuje. Veličina HDP ve stálých cenách se snaží měřit, kolik daný stát vyrobil zboží (statků a služeb) za určité období (obvykle za jeden rok).

Výše HDP je často využívána jako míra ekonomického výkonu státu (v tomto smyslu sledují HDP i ve své práci). Ale ne všechna práce, kterou lidé v daném státě vyprodukují, je započítána formou tržních transakcí do firemního účetnictví. (např. Fialová, Jelen 1993) Zde můžeme uvažovat o činnostech jako je domácí práce nebo prostituce a pašování drog. Statistické úřady se ovšem snaží objem takto bokem placeného zboží a služeb různými postupy odhadovat a výsledky do HDP začleňovat, čímž se popsany problém zmírňuje.

I přes všechny své nedostatky má veličina hrubého domácího produktu (HDP) nesporně významnou vypovídací hodnotu a pro potřeby mého výzkumu dobře poslouží.

6.2. Hodnocení použité výzkumné strategie

6.2.1. Kvantitativní výzkum

Kvantitativní výzkum nejde na rozdíl od výzkumu kvalitativního „do hloubky“ daného problému. V podstatě umí „jen“ rozeznat, zda existuje souvislost mezi dvěma či více proměnnými.

Největším problémem kvantitativního výzkumu je to, že jen ověřuje hypotézy, které jsou stanoveny již před samotným výzkumem. Pokud by na zkoumanou „závislou proměnou“ měl vliv ještě nějaký další faktor, kvantitativní analýza nám tuto skutečnost neodhalí. (Disman 2006)

Připouštím si proto možnost, že můj výzkumný vzorek nemusel být dostatečně rozsáhlý nebo jsem do analýzy nezařadila nějakou další proměnnou, která zkoumaný vztah mezi hodnotovými orientacemi a přístupem k životnímu prostředí může také ovlivňovat.

6.2.2. Regresní analýza

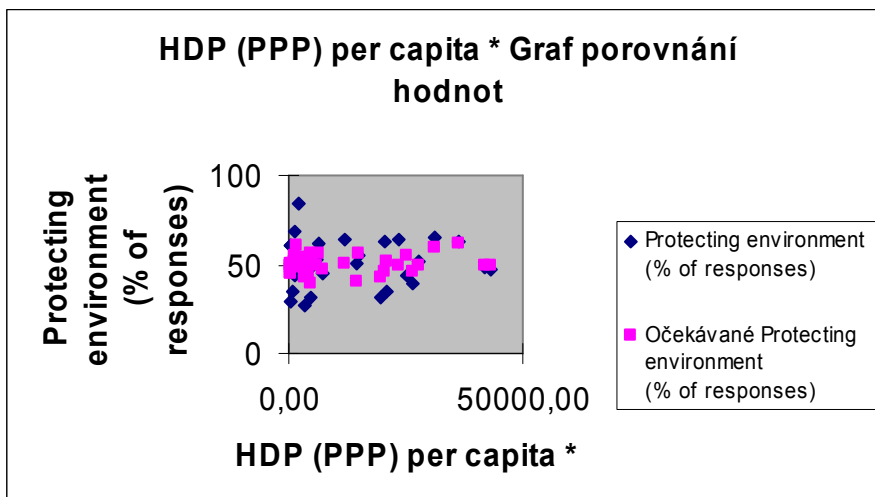
Mezi nedostatky regresní analýzy patří zejména to, že jejím prostřednictvím můžeme odhalit jen lineární vztahy mezi zkoumanými proměnnými. Jiný vztah (například v podobě „U“) nám neodkryje.

7. PŘÍLOHY

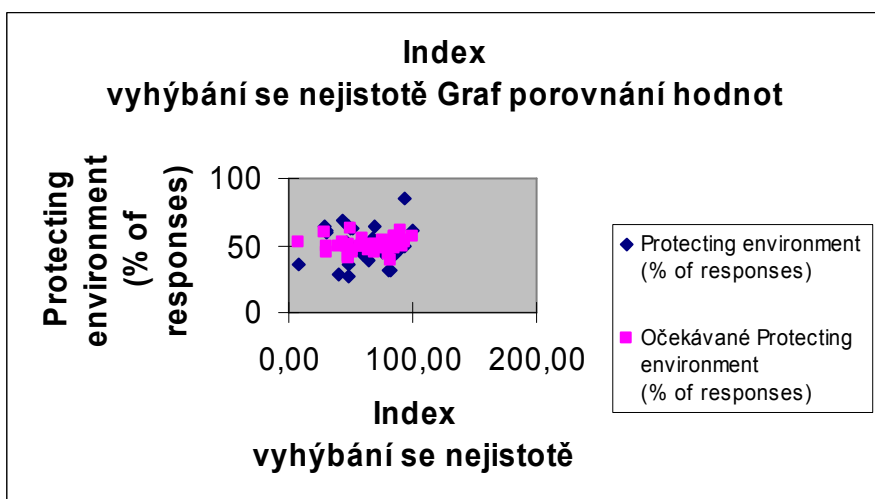
7.1. Grafické znázornění vztahů mezi kontrolními proměnnými a Ekologií ²²

7.1.1. Pro MODEL 1

7.1.1.1. HDP vs Ekologie 1

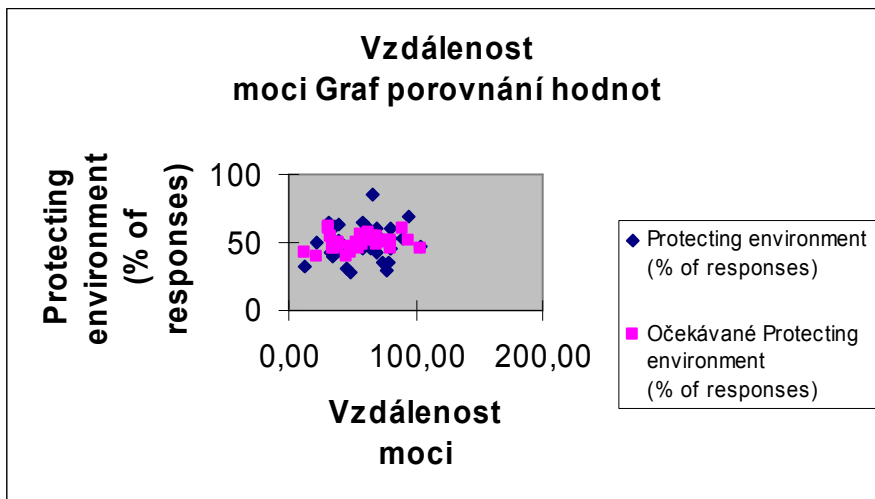

7.1.1.2. Index UAI vs Ekologie 1

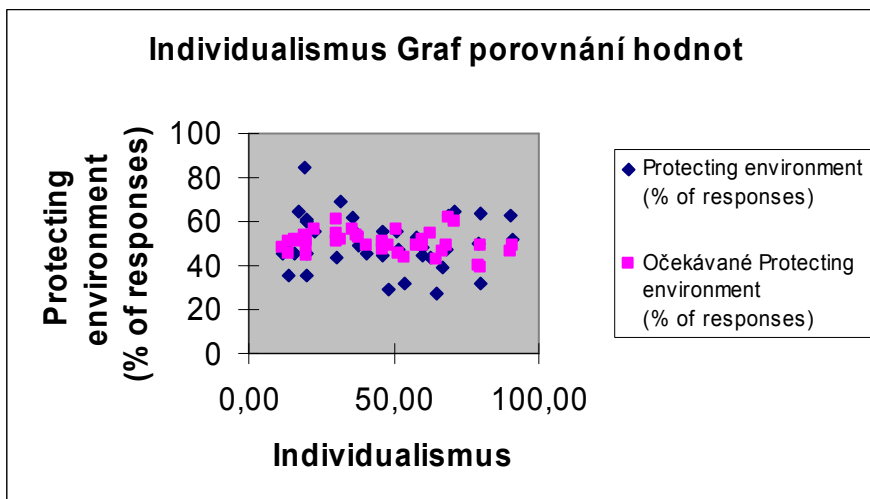

7.1.1.3. Index PDI vs Ekologie 1

²² Uvádím z důvodu možnosti vizuálního posouzení případných odlehlých pozorování

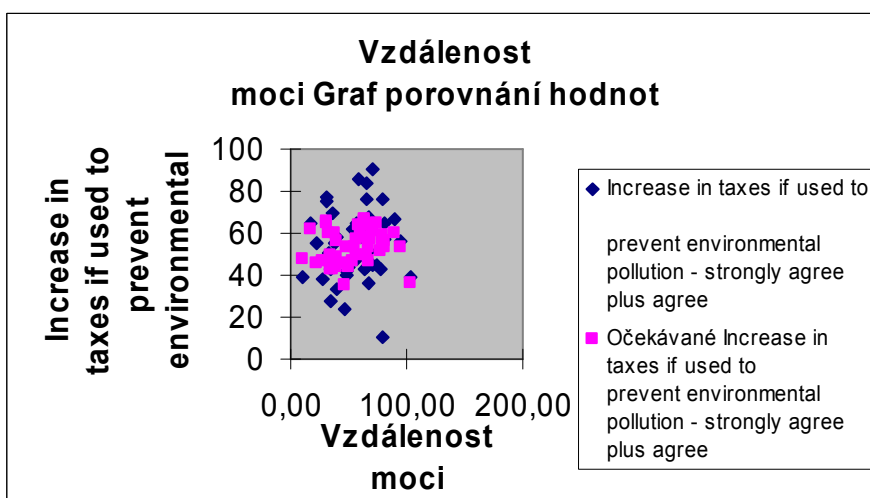

7.1.1.4. Index IND vs Ekologie 1

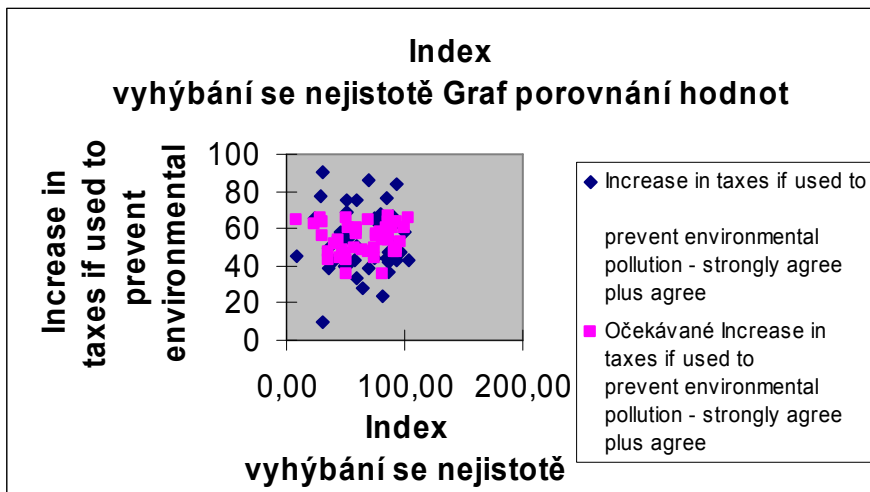

7.1.2. Pro MODEL 2

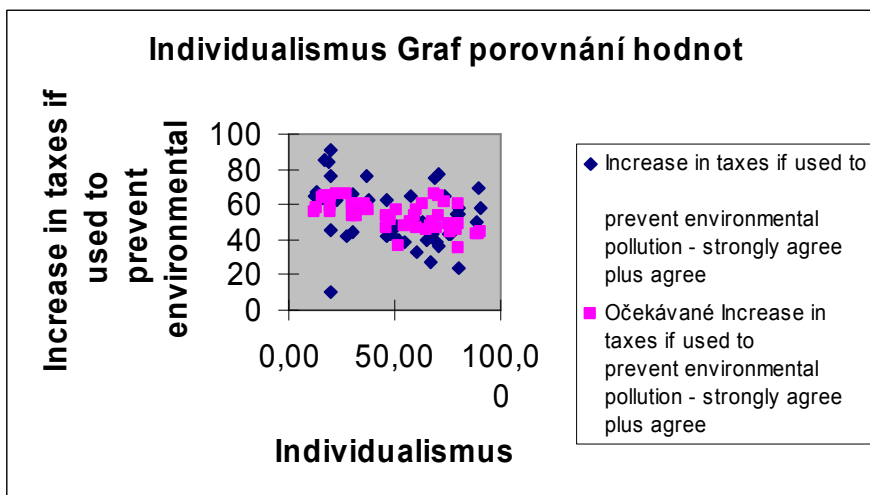
7.1.2.1. Index PDI vs Ekologie 2

7.1.2.2. Index UAI vs Ekologie 2

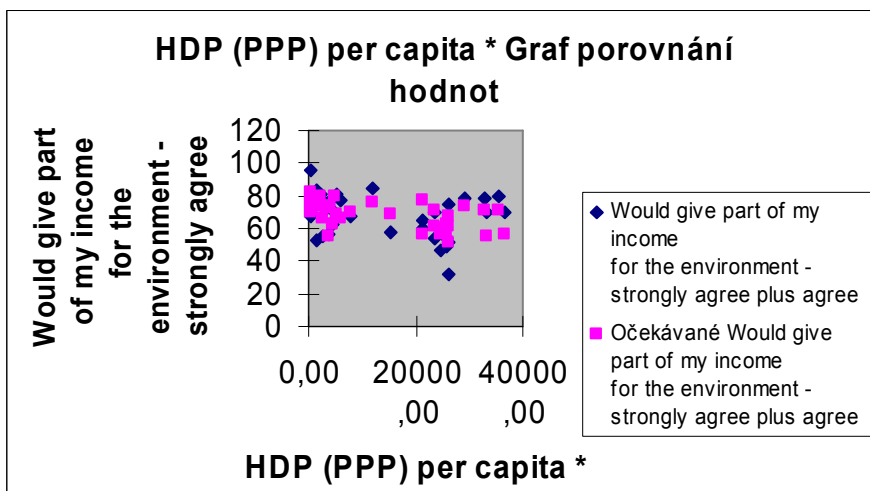

7.1.2.3. Index IND vs Ekologie 2

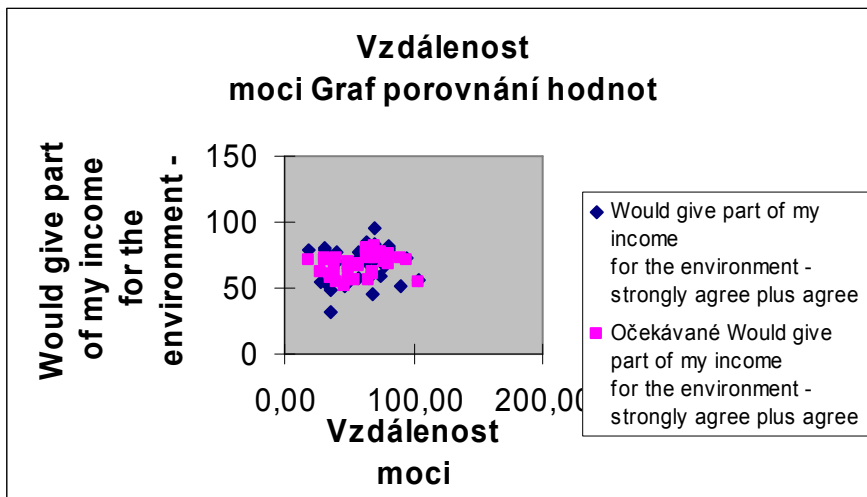

7.1.3. Pro MODEL 3

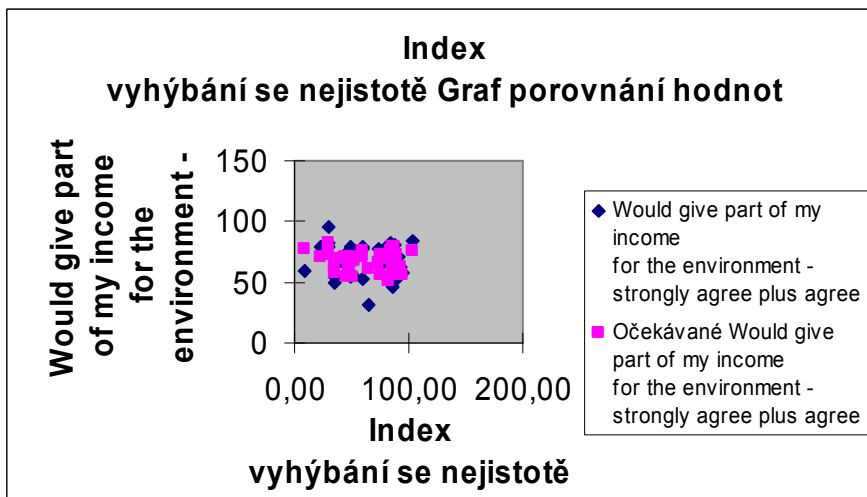
7.1.3.1. HDP vs Ekologie 3

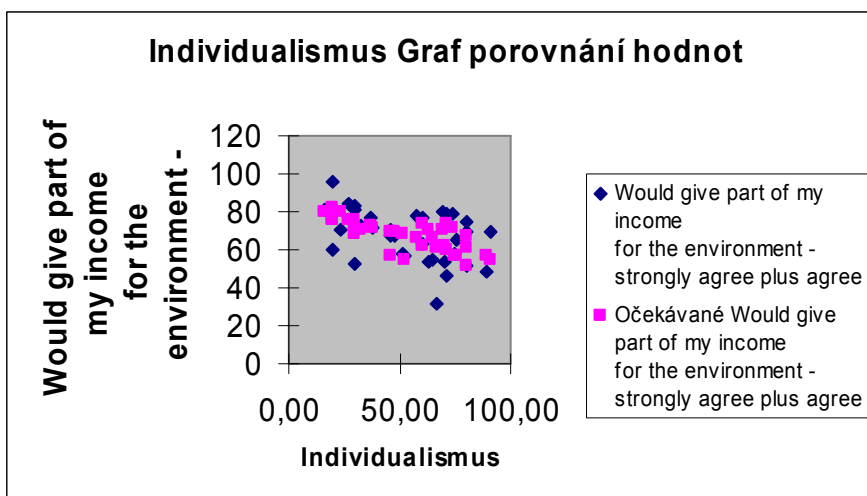
7.1.3.2. Index PDI vs Ekologie 3

7.1.3.3. Index UAI vs Ekologie 3

7.1.3.4. Index IND vs Ekologie 3

7.2. Výpočty indexů VIF

7.2.1. Model 1

Regresní funkce:

$$\text{HDP} = b_0 + b_1 \text{ index MAS} + b_2 \text{ index PDI} + b_3 \text{ index IND} + b_4 \text{ index UAI} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.477476^2) = \underline{1.26}$$

Regresní funkce:

$$\text{index MAS} = b_0 + b_1 \text{ index PDI} + b_2 \text{ index IND} + b_3 \text{ index UAI} + b_4 \text{ HDP} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.306548^2) = \underline{1.1}$$

Regresní funkce:

$$\text{index PDI} = b_0 + b_1 \text{ index IND} + b_2 \text{ index UAI} + b_3 \text{ HDP} + b_4 \text{ index MAS} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.691435^2) = \underline{1.92}$$

Regresní funkce:

$$\text{index IND} = b_0 + b_1 \text{ index UAI} + b_2 \text{ HDP} + b_3 \text{ index MAS} + b_4 \text{ index PDI} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.588542^2) = \underline{1.53}$$

Regresní funkce:

$$\text{index UAI} = b_0 + b_1 \text{ HDP} + b_2 \text{ index MAS} + b_3 \text{ index PDI} + b_4 \text{ index IND} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.10186^2) = \underline{1.01}$$

7.2.2. Model 2

Regresní funkce:

$$\text{HDP} = b_0 + b_1 \text{ index MAS} + b_2 \text{ index PDI} + b_3 \text{ index IND} + b_4 \text{ index UAI} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.538808^2) = \underline{1.41}$$

Regresní funkce:

$$\text{index MAS} = b_0 + b_1 \text{ index PDI} + b_2 \text{ index IND} + b_3 \text{ index UAI} + b_4 \text{ HDP} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.127146^2) = \underline{1.02}$$

Regresní funkce:

$$\text{index PDI} = b_0 + b_1 \text{ index IND} + b_2 \text{ index UAI} + b_3 \text{ HDP} + b_4 \text{ index MAS} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.613961^2) = \underline{1.61}$$

Regresní funkce:

$$\text{index IND} = b_0 + b_1 \text{ index UAI} + b_2 \text{ HDP} + b_3 \text{ index MAS} + b_4 \text{ index PDI} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.544169^2) = \underline{1.42}$$

Regresní funkce:

$$\text{index UAI} = b_0 + b_1 \text{ HDP} + b_2 \text{ index MAS} + b_3 \text{ index PDI} + b_4 \text{ index IND} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.090215^2) = \underline{1.01}$$

7.2.3. Model 3

Regresní funkce:

$$\text{HDP} = b_0 + b_1 \text{ index MAS} + b_2 \text{ index PDI} + b_3 \text{ index IND} + b_4 \text{ index UAI} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.477476^2) = \underline{1.3}$$

Regresní funkce:

$$\text{index MAS} = b_0 + b_1 \text{ index PDI} + b_2 \text{ index IND} + b_3 \text{ index UAI} + b_4 \text{ HDP} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.316672^2) = \underline{1.11}$$

Regresní funkce:

$$\text{index PDI} = b_0 + b_1 \text{ index IND} + b_2 \text{ index UAI} + b_3 \text{ HDP} + b_4 \text{ index MAS} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.703067^2) = \underline{1.98}$$

Regresní funkce:

$$\text{index IND} = b_0 + b_1 \text{ index UAI} + b_2 \text{ HDP} + b_3 \text{ index MAS} + b_4 \text{ index PDI} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.63108^2) = \underline{1.66}$$

Regresní funkce:

$$\text{index UAI} = b_0 + b_1 \text{ HDP} + b_2 \text{ index MAS} + b_3 \text{ index PDI} + b_4 \text{ index IND} + E$$

Výpočet VIF:

$$\text{VIF} = 1: (1 - 0.055247^2) = \underline{1}$$

7.3. Tabulka použitých dat pro MODEL 1

Země	Protecting environment (% of responses) *	HDP (PPP) per capita *	Maskulinita	Vzdálenost moci	Individualismus	Index vyhýbání se nejistotě
Argentina	44.8	7419.16	56.00	49.00	46.00	86.00
Austrálie	62.5	20499.27	61.00	36.00	90.00	51.00
Bangladéš	45.9	322.03	55.00	80.00	20.00	60.00
Brazílie	48.9	5321.31	49.00	69.00	38.00	76.00
Bulharsko	43.3	1269.92	40.00	70.00	30.00	85.00
Kanada	63.9	23661.33	52.00	39.00	80.00	48.00
Chile	55.5	4860.15	28.00	63.00	23.00	86.00
Čína	60.3	601.01	66.00	80.00	20.00	30.00
Česká Republika	52.9	6033.68	57.00	57.00	58.00	74.00
El Salvador	84.7	2025.36	40.00	66.00	19.00	94.00
Estonsko	44.7	3306.47	30.00	40.00	60.00	60.00
Finsko	43.3	25080.17	26.00	33.00	63.00	59.00
Německo	39.5	26362.45	66.00	35.00	67.00	65.00
Maďarsko	31.4	4576.90	88.00	46.00	80.00	82.00
Indie	28.7	370.92	56.00	77.00	48.00	40.00
Indonésie	35.3	772.66	46.00	78.00	14.00	48.00
Írán	45.5	1514.97	43.00	58.00	41.00	59.00
Izrael	32	19591.71	47.00	13.00	54.00	81.00
Japonsko	48.8	42076.09	95.00	54.00	46.00	92.00
Mexiko	52.7	3939.91	69.00	81.00	30.00	82.00
Maroko	55.3	1309.83	53.00	70.00	46.00	68.00
Nový Zéland	50.4	14381.80	58.00	22.00	79.00	49.00
Norsko	63	36521.51	8.00	31.00	69.00	50.00
Pákistán	50.7	591.01	50.00	55.00	14.00	70.00
Peru	45.4	2355.42	42.00	64.00	16.00	87.00
Filipíny	68.9	1206.14	64.00	94.00	32.00	44.00
Polsko	48.6	4064.24	64.00	68.00	60.00	93.00

Rumunsko	53.4	1885.61	42.00	90.00	30.00	90.00
Singapůr	35.2	21136.39	48.00	74.00	20.00	8.00
Slovensko	46.9	4155.29	110.00	104.00	52.00	51.00
Jižní Afrika	27.5	3439.25	63.00	49.00	65.00	49.00
Španělsko	55.1	15164.36	42.00	57.00	51.00	86.00
Švédsko	64.9	31231.81	5.00	31.00	71.00	29.00
Švýcarsko	47	43078.48	70.00	34.00	68.00	58.00
Taiwan	64.2	11912.55	45.00	58.00	17.00	69.00
Turecko	54.6	4092.68	45.00	66.00	37.00	85.00
Spojené Státy	52.1	27762.90	62.00	40.00	91.00	46.00
Uruguay	61.4	6373.23	38.00	61.00	36.00	100.00
Venezuela	45.4	3160.29	73.00	81.00	12.00	76.00
Vietnam	60.9	413.08	40.00	70.00	20.00	30.00

* údaje pro HDP per capita i pro %odpovědi pro ochranu ŽP jsou uvedeny z let:

Argentina	1995	Maroko	2001
Austrálie	1995	Nový Zéland	1998
Bangladéš	1996	Norsko	1996
Brazílie	1997	Pákistán	1997
Bulharsko	1997	Peru	1996
Kanada	2000	Filipíny	1996
Chile	1999	Polsko	1997
Čína	1995	Rumunsko	1998
Česká Republika	1998	Singapůr	2002
El Salvador	1999	Slovensko	1998
Estonsko	1996	Jižní Afrika	1996
Finsko	1996	Španělsko	1995
Německo	1997	Švédsko	1996
Maďarsko	1998	Švýcarsko	1996
Indie	1995	Taiwan	1994
Indonésie	2001	Turecko	1996
Írán	2000	Spojené Státy	1995
Izrael	2001	Uruguay	1996
Japonsko	1995	Venezuela	1996
Mexiko	1996	Vietnam	2001

7.4. Tabulka použitých dat pro MODEL 2

Země	Increase in taxes if used to prevent environmental pollution - strongly agree plus agree *	HDP (PPP) per capita *	Maskulinita	Vzdálenost moci	Individualismus	Index vyhýbání se nejistotě
Argentina	41.5	7789.40	56.00	49.00	46.00	86.00
Austrálie	69.2	20499.27	61.00	36.00	90.00	51.00
Rakousko	38.7	26426.19	79.00	11.00	55.00	70.00
Bangladéš	75.8	341.92	55.00	80.00	20.00	60.00
Belgie	43.5	24792.54	54.00	65.00	75.00	94.00
Brazílie	63	5321.31	49.00	69.00	38.00	76.00

Bulharsko	44.6	1609.45	40.00	70.00	30.00	85.00
Kanada	58.1	23661.33	52.00	39.00	80.00	48.00
Chile	62.4	4943.71	28.00	63.00	23.00	86.00
Čína	10.2	1038.04	66.00	80.00	20.00	30.00
Kolumbie	67.4	2707.36	64.00	67.00	13.00	80.00
Česká Republika	65.2	5880.87	57.00	57.00	58.00	74.00
Dánsko	65.1	32783.81	16.00	18.00	74.00	23.00
El Salvador	84	2025.36	40.00	66.00	19.00	94.00
Estonsko	33.4	4123.35	30.00	40.00	60.00	60.00
Finsko	50.4	23612.30	26.00	33.00	63.00	59.00
Francie	36.6	24854.93	43.00	68.00	71.00	86.00
Německo	27.6	26123.92	66.00	35.00	67.00	65.00
Maďarsko	23.4	4685.68	88.00	46.00	80.00	82.00
Indie	42.9	444.53	56.00	77.00	48.00	40.00
Irsko	38.5	25803.86	68.00	28.00	70.00	35.00
Itálie	43.6	21129.55	70.00	50.00	76.00	75.00
Japonsko	62.2	36810.99	95.00	54.00	46.00	92.00
Malta	47.6	10305.75	47.00	56.00	59.00	96.00
Mexiko	57.1	6419.10	69.00	81.00	30.00	82.00
Nizozemí	54.9	26141.54	14.00	38.00	80.00	53.00
Nový Zéland	54.9	14381.80	58.00	22.00	79.00	49.00
Norsko	75.3	36521.51	8.00	31.00	69.00	50.00
Peru	63.6	2355.42	42.00	64.00	16.00	87.00
Filipíny	55.8	1206.14	64.00	94.00	32.00	44.00
Polsko	51.1	4655.03	64.00	68.00	60.00	93.00
Portugalsko	42.6	12003.54	31.00	63.00	27.00	104.00
Rumunsko	66.2	1608.21	42.00	90.00	30.00	90.00
Singapůr	44.9	21136.39	48.00	74.00	20.00	8.00
Slovensko	39.5	3794.37	110.00	104.00	52.00	51.00
Jižní Afrika	40.1	3439.25	63.00	49.00	65.00	49.00
Španělsko	47.7	15495.85	42.00	57.00	51.00	86.00
Švédsko	77.4	29027.48	5.00	31.00	71.00	29.00
Švýcarsko	42.8	43078.48	70.00	34.00	68.00	58.00
Taiwan	85.7	11912.55	45.00	58.00	17.00	69.00
Turecko	76.5	4092.68	45.00	66.00	37.00	85.00
Velká Británie	49.9	25609.93	66.00	35.00	89.00	35.00
Spojené Státy	57.7	28996.24	62.00	40.00	91.00	46.00
Uruguay	58.2	6331.93	38.00	61.00	36.00	100.00
Venezuela	64.5	3160.29	73.00	81.00	12.00	76.00
Vietnam	90.4	413.08	40.00	70.00	20.00	30.00

* údaje pro HDP per capita i pro %odpovědi pro ochranu ŽP jsou uvedeny z let:

Argentina	1999	Malta	1999
Austrálie	1995	Mexiko	2000
Rakousko	1999	Nizozemí	1999
Bangladéš	2002	Nový Zéland	1998
Belgie	1999	Norsko	1996
Brazílie	1997	Peru	1996
Bulharsko	1999	Filipíny	1996
Kanada	2000	Polsko	1999

Chile	2000	Portugalsko	1999
Čína	2001	Rumunsko	1999
Kolumbie	1998	Singapúr	2002
Česká Republika	1999	Slovensko	1999
Dánsko	1999	Jižní Afrika	1996
El Salvador	1999	Španělsko	1999
Estonsko	1999	Švédsko	1999
Finsko	2000	Švýcarsko	1996
Francie	1999	Taiwan	1994
Německo	1999	Turecko	1996
Maďarsko	1999	Velká Británie	1999
Indie	2001	Spojené Státy	1996
Irsko	1999	Uruguay	1996
Itálie	1999	Venezuela	1996
Japonsko	2000	Vietnam	2001

7.5. Tabulka použitých dat pro MODEL 3

Země	Would give part of my income for the environment - strongly agree plus agree *	HDP (PPP) per capita*	Maskulinita	Vzdálenost moci	Individualismus	Index vyhýbání se nejistotě
Argentina	67.5	7789.40	56.00	49.00	46.00	86.00
Bangladěš	79.5	341.92	55.00	80.00	20.00	60.00
Belgie	57.8	24792.54	54.00	65.00	75.00	94.00
Brazílie	71.9	3477.99	49.00	69.00	38.00	76.00
Bulharsko	57.4	1609.45	40.00	70.00	30.00	85.00
Kanada	69.9	23661.33	52.00	39.00	80.00	48.00
Chile	70.1	4943.71	28.00	63.00	23.00	86.00
Čína	82	1038.04	66.00	80.00	20.00	30.00
Česká Republika	77.6	5880.87	57.00	57.00	58.00	74.00
Dánsko	78.8	32726.84	16.00	18.00	74.00	23.00
Estonsko	47.8	4123.35	30.00	40.00	60.00	60.00
Finsko	53.3	23612.30	26.00	33.00	63.00	59.00
Francie	46.2	24854.93	43.00	68.00	71.00	86.00
Německo	32	26123.92	66.00	35.00	67.00	65.00
Maďarsko	51.4	26123.92	88.00	46.00	80.00	82.00
Indie	67.1	444.53	56.00	77.00	48.00	40.00
Irsko	53.8	25803.86	68.00	28.00	70.00	35.00
Itálie	64.8	21129.55	70.00	50.00	76.00	75.00
Japonsko	70.2	36810.99	95.00	54.00	46.00	92.00
Mexiko	80.9	5388.50	69.00	81.00	30.00	82.00
Nizozemí	74.5	26141.54	14.00	38.00	80.00	53.00
Norsko	79.9	35619.40	8.00	31.00	69.00	50.00
Peru	80.9	2107.06	42.00	64.00	16.00	87.00
Filipíny	72.6	913.90	64.00	94.00	32.00	44.00
Polsko	62.8	4655.03	64.00	68.00	60.00	93.00
Portugalsko	57.1	12003.54	31.00	63.00	27.00	104.00

Rumunsko	52.2	1608.21	42.00	90.00	30.00	90.00
Singapúr	59.8	21136.39	48.00	74.00	20.00	8.00
Slovensko	56.5	3794.37	110.00	104.00	52.00	51.00
Jižní Afrika	55.2	2632.83	63.00	49.00	65.00	49.00
Španělsko	57.8	15495.85	42.00	57.00	51.00	86.00
Švédsko	78.9	29027.48	5.00	31.00	71.00	29.00
Turecko	76.5	3019.24	45.00	66.00	37.00	85.00
Velká Británie	48.8	25609.93	66.00	35.00	89.00	35.00
Spojené Státy	69.3	33196.97	62.00	40.00	91.00	46.00
Vietnam	96	413.08	40.00	70.00	20.00	30.00

* údaje pro HDP per capita i pro %odpovědi pro ochranu ŽP jsou uvedeny z let:

Argentina	1999	Japonsko	2000
Bangladéš	2002	Mexiko	1999
Belgie	1999	Nizozemí	1999
Brazílie	1999	Norsko	1999
Bulharsko	1999	Peru	2001
Kanada	2000	Filipíny	2001
Chile	2000	Polsko	1999
Čína	2001	Portugalsko	1999
Česká Republika	1999	Rumunsko	1999
Dánsko	1999	Singapúr	2002
Estonsko	1999	Slovensko	1999
Finsko	2000	Jižní Afrika	2001
Francie	1999	Španělsko	1999
Německo	1999	Švédsko	1999
Maďarsko	1999	Turecko	2001
Indie	2001	Velká Británie	1999
Irsko	1999	Spojené Státy	1999
Itálie	1999	Vietnam	2001

7.6. Dotazník Geerta Hofstedeho (Values Survey Module 94)

Zdroj: <http://stuwwww.uvt.nl/~csmeets/english.html>; překlad autora

Představte si ideální zaměstnání – pokud jste zaměstnán(a), bez ohledu na to, jaké je Vaše současné zaměstnání. Pokud byste si vybíral(a) ideální zaměstnání, jak důležité by pro Vás bylo. Zakroužkujte prosím jednu odpověď u každé z následujících otázek.

1= nanejvýš důležité

2= velmi důležité

3= mírně důležité

4= málo důležité

5= velmi málo důležité či nedůležité

1. Mít dost času na vlastní osobní či rodinný život

1 2 3 4 5

2. Mít dobré pracovní prostředí (dobré větrání a osvětlení, dostatek místa apod)

1 2 3 4 5

3. Dobře si v pracovních záležitostech rozumět s přímým nadřízeným

1 2 3 4 5

4. Mít jistotu v zaměstnání

1 2 3 4 5

5. Pracovat s lidmi, kteří spolu dobře spolupracují

1 2 3 4 5

6. Když se s Vámi Váš přímý nadřízený radí o svých rozhodnutích

1 2 3 4 5

7. Mít příležitost pracovního růstu

1 2 3 4 5

8. Mít práci, která je rozmanitá a obsahuje i prvky určitého dobrodružství

1 2 3 4 5

Jak jsou pro Vás ve Vašem osobním životě důležité následující věci? Zakroužkujte prosím u každé položky jenu odpověď.

9. Osobní stálost a spolehlivost

1 2 3 4 5

10. Šetrnost

1 2 3 4 5

11. Vytrvalost

1 2 3 4 5

12. Úcta k tradici

1 2 3 4 5

13. Jak často se cítíte nervózní nebo napjatý(á) při práci?

1. nikdy

2. zřídka
3. občas
4. často
5. velmi často

14. Jak často se, podle Vašich zkušeností, podřízení bojí vyjádřit svůj nesouhlas se svými nadřízenými?

1. nikdy
2. zřídka
3. občas
4. často
5. velmi často

Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky? Zakroužkujte prosím u každého výroku jednu odpověď.

- 1= naprosto souhlasím
2=souhlasím
3= nejsem rozhodnut(a)
4= nesouhlasím
5= naprosto nesouhlasím

15. Většině lidí se dá věřit

- 1 2 3 4 5

16. Člověk může být dobrým manažerem, i když nemá přesnou odpověď na většinu otázek, které mohou jeho podřízení vznášet v souvislosti se svou prací

- 1 2 3 4 5

17. Organizační struktura, ve které mají někteří podřízení dva nadřízené je něco, čemu je třeba se každou cenu vyhnout

- 1 2 3 4 5

18. Ze soupeření mezi zaměstnanci ke obvykle více škody než užitku

- 1 2 3 4 5

19. Organizační předpisy podniku se nesmějí porušovat, a to ani tehdy, když si zaměstnanec myslí, že jedná v zájmu organizace

1 2 3 4 5

20. Když lidé v životě selžou, je to často jejich vlastní vina

1 2 3 4 5

7.7. Dotazník Ronalda Ingleharta

1. použitá otázka

Nabídneme Vám dva postoje, které lidé při diskutování životního prostředí a hospodářského růstu někdy zaujímají. Která z nich je Vám bližší?

- A. Ochrana životního prostředí by měla mít prioritu, i za cenu zpomalení hospodářského růstu a ztráty pracovních míst.
- B. Hospodářský růst a vytváření pracovních míst by měl být prioritní, i kdyby tím životní prostředí mělo do určité míry utrpět

Teď Vám přečtu některé postoje vůči životnímu prostředí. Ke každému se prosím vyjádřete, zda rozhodně souhlasíte, souhlasíte, nesouhlasíte či rozhodně nesouhlasíte.

2. použitá otázka

V zájmu prevence znečištění životního prostředí, bych souhlasil(a) se zvýšením daní.

3. použitá otázka

Obětoval(a) bych část ze svých příjmů v zájmu životního prostředí.

8. ZDROJE

8.1. Literatura

Acot, Pascal; 2005. *Historie a změny klimatu*; Karolinum

Baskervillová, R.F.; 2003. *Hofstede never studied culture*; Accounting organization and society, 1/2003

- Bauman, Zygmunt; 2004 *Myslet sociologicky*; Nakladatelství Slon
- Benedictová, Ruth; 1999. *Kulturní vzorce*; Praha Argo
- Budil, Ivo T.; 1995. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*; Triton
- Cooper E. and Palmer, Joy A.; 1992. *The environment in question*; Routledge
- Disman, Jaroslav; 2006. *Jak se vyrábí sociologická znalost*; Praha, Nakladatelství Karolinum
- European and World Values Surveys Four-Wave Integrated Data File, 1981-2004*. European Values Study Group and World Values Survey Association. 2006
<http://www.worldvaluessurvey.org>; staženo 28.3. 2009
- Fialová H.; Jelen J.; 1993. *Malý ekonomický slovník*; Ecomix
- Geertz, Clifford; 2000. *Interpretace kultur*; Nakladatelství Slon
- Giddens, Anthony; 1999. *Sociologie*; Argo
- Giddens, Antony; 2000. *Unikající svět – jak globalizace mění náš život*; Sociologické nakladatelství Praha
- Hendl, Jan; 2006. *Přehled statistických metod zpracování dat*; Portál Praha
- Hindls, R; Hronová, S; Seger, J.; Fischer, J; 2006. *Statistika pro ekonomy*; Praha, Professional Publishing
- Hofstede, Geert; 2001. *Culture consequences*; London Sage publications
- Hofstede, Geert; 2002. *Dimensions do not exist: A reply to Brendan McSweeney*; Human relations 11/2002
- Hofstede, Geert; 1999. *Kultury a organizace*; Univerzita Karlova
- Human Development Report 2007/2008. *Fighting climate change*; United Nations Development Programme
http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_Summary_English.pdf ; staženo 30.3. 2009
- INGLEHART R., W. BAKER (2000): Modernization, cultural change and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 2000, Vol. 65. Pp 19-51.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (2001) *Climate Change 2001: The Scientific Basis*; Cambridge University Press.
 – citováno z (<http://www.acrim.com/Reference%20Files/CLIMATECHANGE%202001%20-%20The%20Scientific%20Basis.pdf>) ; staženo 3.9.2009
- Intergovernmental Panel on Climate Change 2007; Fourth Assessment Report; *Climate Change 2007: The Physical Science Basis*; Cambridge University press
 -citováno z
http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_fourth_assessment_report_wg1_report_the_physical_science_basis.htm); staženo 18.8 2009

The International Climate Change Taskforce; 2005. *Meeting the Climate Challenge*; ISBN 1 86030 264 5

<http://www.americanprogress.org/kf/climatechallenge.pdf>; staženo 29.3.2009

Klaus, Václav; 2007. *Modrá, nikoli zelená planeta*; Dokořán Praha

Konference OSN o životním prostředí a rozvoji, Rio de Janeiro, 3.-14. června 1992, Management Press, Praha 1993

Lawless, Robert; 1996. *Co je kultura?*; Olomouc, Votobia

Lawson, Nigel; 2009. *Vraťme se k rozumu. O globálním oteplování střízlivě a bez emocí*; Praha Dokořán

Moldan, Bedřich; 1997. *Příroda a civilizace*; Státní pedagogické nakladatelství Praha

Moldan, Bedřich; 2001. *Ekologická dimenze trvale udržitelného rozvoje*; Nakladatelství Karolinum

Murphy, Robert F.; 2004. *Úvod do sociální a kulturní antropologie*; Nakladatelství Slon

Nováček, Pavel; 1993 *Potřeba naděje*; in *Lidské hodnoty a trvale udržitelný způsob života*; sborník přednášek; Společnost pro trvale udržitelný rozvoj ve spolupráci s Katedrou ekologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého; Olomouc 1993

Ogburn, William F.; 1956. *A handbook of sociology*; Butler and Tanner Ltd.

Pospišil, Leopold; 1993. *Kultura* (in Český lid)

Prudký, L.; 2006. *Přístupy sociologickému empirickému zkoumání hodnot*; Studie CESES 4/2006
Schwartz, Shalom H. (1999): *A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work*. In *Applied Psychology: An International Review*, 1999, 48 (1), 23–47

Soukup, Václav; 1993. *Sociální a kulturní antropologie*; Sociologické nakladatelství Praha

Stern, Nicolas; 2007. *Stern Review: Ekonomické aspekty změny klimatu*; Crown copyright

Stud, Toralf a Reimer, Nick; 2007; *Zachraňme klima, ještě není pozdě*; Knižní klub

Singer, S. F.; 2006. *The climate change debate*; World economics; citováno z Klaus, Václav; 2007. *Modrá, nikoli zelená planeta*; Dokořán Praha

Světová komise pro životní prostředí a rozvoj; 1991. *Naše společná budoucnost*; Academia Praha

Thomson, John. B.; 2004. *Média a modernita*; Nakladatelství Karolinum

Vavroušek, Josef; 1993. *Perspektivy lidských hodnot slučitelných s trvale udržitelným způsobem života*; in *Lidské hodnoty a trvale udržitelný způsob života*; sborník přednášek; Společnost pro trvale udržitelný rozvoj ve spolupráci s Katedrou ekologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého; Olomouc 1993

Williamson, D; 2002. *Forward from a critique of Hofstede's model of national culture*; Human relations 11/2002

8.2. Data

8.2.1. HDP

<<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/02/weodata/>> (staženo 24.3 2009)

8.2.2. Kulturní dimenze

<http://www.geert-hofstede.com/geert_hofstede_resources.shtml> (staženo 25.3.2009)

8.2.3. Inglehartův výzkum hodnot

<<http://www.worldvaluessurvey.org/>> (staženo 25.3. 2009)